

KGAOLO YA BOTLHANO

5.1 THULAGANYO YA METARA II

5.1.1 Matseno

Maikaelelo a kgaolo e, ke go tlhalosa molao wa kutlwano, go lebeleletse (a) sešura, (b) tiro ya tshwantshiso, (c) tiro ya katoloso le go sekaseka 'Motata' le 'Masupatsela', (d) palo ya ditlhoa tsa moribo le dinoko, (e) poeletso, (f) dikapolelo le (g) kakaretso.

5.1.2 Molao wa kutlwano

Tlhaloso ya ga Mojalefa (1995: 22) ka ga molao wa kutlwano e tlhagisa gore fa polelwana ya poko e kgaogangwa, e tshwanetse go nna le diripa tse pedi tse di utlwanang le tse di tshwanang kgotsa tse di boelediwang. Diripa tse go buiwang ka tsona tse, di bidiwa dikarolo tsa metara fa fela molawana wa kutlwano o di utlwanya. Ka jalo fa polelwana e e jalo e rulaganngwa, go dirisiwa dielemente tsa puo tse e leng: medumopuo, fonimi e telele, lefoko kgotsa kutu ya lefoko le polelwana e nnye. Fa a tlhalosa thulaganyo ya dipolelwana, Groenewald (1997: 9) o tsibogela mafoko a, jaana:

*Die plosing van fonologiese hoedanighede so dat eenderse
rame of patrone met in linguistiese grens*

saamval, word vervolgens as skematisering betitel, soms ook deur die terme ordering, rangskikking, organisering of periodisering aandui.

Ntlha e e gatelelwang ke Groenewald (1997: 9) e supa fa thulaganyo ya puo ya poko e e bidiwang metara, e nyalelana le paterone ya puo e e rileng. Se se botlhokwa ke gore mo meleng ya poko go na le molelwane o o thusang go tlhagisa thulaganyo ya puo e e ntseng jalo. Fa De Groot (1946: 321) a oketsa kgang e, a re molapoko o mongwe le o mongwe go tloga mo tshimologong go fitlha kwa bofelong, o bopiwa ka dipaka di le mmalwa, gantsi e ka nna paka e e tlhagisiwang ka dinoko tse pedi kgotsa go feta.

Mojalefa (1995: 55) fa a tlhamalatsa tlhaloso ya gagwe a re thutametara e gatelela kgang e le nngwe e e botlhokwatlhokwa. Mela e mebedi ya metara e a tlaleletsana go supa fa e sa ikemela ka boyona. Go raya gore, mola o mongwe le o mongwe o itshegeditse ka o mongwe. Groenewald (1989: 95) o anaanela ka ga ntlha e, ka mafoko a:

Die verdelingspunt is die beginsel in sintaktiese suit. Verdeling vind egter nie willekeurig plaas nie, daarom is daar 'n tweede beginsel wat ten opsigte van versvorm ewe deurslaggewend is, naamlik, die van simmetrie wat bepaal dat verdeelde eenhede eners eneredig ekwivalent of simmetiese moet wees ... 'n staat van balans en ewewig moet dus geskep word.

Lebaka le le botlhokwa le le gatelelwang ke dikarolo tse pedi tsa puo e e rulagantsweng ka metara, di tshwanetse tsa utlwana tsa bo tsa tlaleletsana go tlhagisa tekatekano ya dinoko mo moleng o o nang le thulaganyo ya metara. Patlisiso e, e tswelala pele ka go tlhagisa ka fa molao wa kutlwano o tlaleletsanang le wa kgaoganyo ka teng, fa go tlhalosiwa metara wa leboko la 'Motata' le la 'Masupatsela'. Ka tsela eo fa go kanokiwa maboko a, go botlhokwa go ela tlhoko ka fa sešura se tlhagelelang ka teng mo go ona.

5.1.2.1 Sešura

Groenewald (1989: 95) a re sešura ke phatlhanyana kana mosetwana o o fa gare ga mafoko a mela ya poko. Yona phatlhanyana e, e bapisa dikarolwana tsa metara wa molapoko o o ka fa ntlheng e nngwe. Fa Grammont (1960: 43) a tlhalosa sešura a re, metlheng ya bogologolo ya tlelasiki, sešura se ne se dirisiwa jaaka molelwane wa nnete. Molelwane o o jalo, e ne e le o o tiileng, mme o bonagala mo bofelong ba molapoko, fela e seng mo bofelong bo bo tshwanang le ba khutlo. Se se kaya gore kgaotso ya sešura ga e lekane le ya khutlo. Groenewald (1993: 136) a re molelwane o 'o ka re e ne e le mosetwana wa molapoko'. Brown (1966: 136) o inyalanya le Groenewald fa a re:

The caesura is a metrically obligatory cut at a specific place in the line. It is a metrical break, i.e. a division in the rhythmical movement, prescribed before hand, as a general rule of the verse structure, as an element in the metrical scheme.

Brown (1966: 136) fa a lathela la motlapitsong malebana le sešura, o senola fa kgaotso ya metara e lebagane le morethetho. Le gale morethetho o, o mosola gone o tlhagisa sebopego sa poko. Brown (1966: 136) o gatisa ntlha e e botlhokwa mabapi le sešura ka go re:

... (it) cuts the line in two hemistichs i.e. it transforms a higher order metrical units into smaller a metrical group (of the same different dimensions), which are united and at the same time opposed to each other.

Se se umakilweng ke Brown (1966: 136) se tlhagisa mesola e mebedi ya sešura e e yang go kanokiwa fa go tswelwa pele ka patlisiso e. Le gale, Brown (1966: 137) o gatelela gore sešura ga se beiwe fela mo mmoki a ratang kgotsa a eletsang:

Thus the caesura is not an accident half in the line depending on a syntactic or declamatory pause, on the the boundary of words or syntactic groups, and it certainly does not always coincide with such material pauses in spacing.

Mo nakong ya bogologolo, molapoko o ne o aroganngwa ka dihemisetikise (kakanyo e, e tlaa tlhalosiwa moragonyana) tse pedi tse di lekanang. Go raya gore dihemisetikise di aroganya molapoko ka diripa tse pedi tse di bopang kgaotso magareng ga tsona. Go ya ka Brown (1966: 137) kgaotso e a re ke:

... an interpretation in our perception of the verse form, which result from breaking a more extensive rhythmical group into two independent sections equally subordinate to a larger unit.

Kgabagare go ka twe phatlhana e e mo molapokong e bontshiwa ka mekgwa e mene e leng (a) setu, (b) go fokotsa lebelo (c) go kwala karolwana ya hemisetikise, le (d) go digiwa ga segalo 'intonation cadence' mo moleng. Le gale, ka nako e nngwe phatlhana ga e bontshiwe ka sepe fela. Malebana le ntlha e, De Groot (1946: 28) gare ga tse dingwe a re:

The essence of the clausal verse can be found in the ceasura, which divides it into two (or more) corresponding parts. As we know the French Alexandrine also has a ceasura, it therefore is isosyllabic verse with a ceasura.

De Groot (1946: 28) o sedimosa se se buiwang ka go re:

I define the ceasura as a word boundary in the middle of a verse of which the correspondence boundary is between verse members / parts. Often a syntactic boundary corresponds to the position of the ceasura.

Meillet (cf: De Groot 1946: 29) o farologana le Grammont (1960: 43) ka gonne a re ga se tshwanelo go re go twe sešura ke phatlhana ya popapolelo e e aroganyang sekapolelo. Go ya ka fa a buang ka teng,

phatlhana e ka nna molelwane o o aroganyang mafoko. Ka fa letlhakoreng le lengwe molelwane o ka nna mo go rileng mo moleng o mongwe le o mongwe wa poko. Se se buiwang ke Meillet ga se amogelwe gotlhelele ke De Groot (1946: 29) ka gone a re sešura ke molelwane wa sekapolelo. Go ya ka tlhaloso ya gagwe ka fa godimo, sešura se aroganya sekapolelo. Puo e, e gatelela fa molapoko o mongwe le o mongwe o tshwanetse go nna le dikarolo tse pedi tse di tshwanang ka boleele, ka dikapolelo le ka diteng. Se se botlhokwa go ya ka Groenewald (1993: 14) ke gore:

... Mongwalelo o swanetše go hlokomela botelele bja sereto. Ge sereto ka moka se ka lekana le molatheto fela (wo e lego lefoko), bjalo ka seema ..., sešura se swanetše go ba mollwane wa popafoko.

Go raya gore ke nnete, fa go ka se ke ga nna jalo, gona sešura se ka se ke sa bonagala kgotsa sa utlwagala. Go ya ka Mojalefa (1995: 26) go itshupa ntle le pelaelo gore fa sešura se ka se ke sa nna teng, gone molapoko wa mofuta o, o ka tlhoka metara. Mojalefa (1995: 26) o ikgata motlhala fa a re tiro ya sešura ke go aroganya dikarolo tsa metara. Le gale, dikarolo tseo tsa metara ga se dithwe tse di ikemetseng, fela ke tse di botlhokwa. Ke ka moo go ka tweng sešura se na le tiro ya go bofaganya dikarolo tsa metara.

Kgang e, e netefatswa ke Brown (1966: 66) fa a re, sešura se tshwaraganya le go kgaoganya dikarolo tsa metara. Go sedimosa puo e, Groenewald (1993: 16) o netafatsa kang e fa a re, sešura se amanya dikarolo tsa metara ka ditsela tse pedi, e leng, (a) mokgwa wa tshwantshiso le (b) mokgwa wa katoloso. Bothata ke gore Groenewald (1993: 16) ga a kwala ka botlalo malebana le ditselana tse tsa kgaoganyo, o beile mabala a

nkwe a dikgang tseo fela. Le fa go ntse jalo, se se botlhokwa ke gore motheo wa sešura o lebagane le popapolelo. Fa De Groot (1935: 90) a tlhalosa yona popapolelo e, a re:

I define the ceasura ('break') as word ('limit') border within a verse, which is a correspondence border between membranes.

Fa a bua ka boikemelo ba sešura De Groot (1935: 107) a re:

A syntactic ('limit') border is important in the place of ceasura.

Go ya ka dintlha tse, go itshupa fa sešura e le kgaotso. Kwa ntle ga dikgang tse di umakilweng, De Groot (1935: 112) o lotlegela malebana le dipharologantsho tse pedi tsa sešura, e leng: (a) boikemelo le (b) bongwe ba tsona. Ke ka jalo go ka tweng sešura se na le mesola e le mebedi e babatlisisi ba tshwanetseng go e baya matlho fa ba tlhotlhomisa, e leng: (a) botshwantshisi le (b) ya katoloso. Le gale Mojalefa (1995: 26) a re ditiro tse pedi tse di umakilweng di malebana le go tlhagisa kamano ya polelo e e fa gare ga dikarolo tsa poko kgotsa fa gare ga mela ya poko. Karolo e nngwe le e nngwe, e na le segalo sa yona se se bontshang kamano e. Jaanong go ya go tlhokomelwa tiro ya (a) tshwantshiso le (b) ya katoloso.

5.1.2.2 Tiro ya tshwantshiso

Mojalefa (1995: 27) a re tiro e kgolo ya tshwantshiso ke go laola tekatekano ya polelo. Tekatekano e e lemogiwa fa e le:

- **Papiso ya dikarolo, jaaka:**

Kgomo e tshwarwa ka dinaka, motho o tshwarwa ka leleme.

Sekapolelo se, kgomo e tshwarwa ka dinaka, se bapisiwa le sekapolelo sa motho o tshwarwa ka leleme. Go dirisiwa leina kgomo la setlhopha sa botlhano sa N/Di le leina motho la setlhopha sa ntlha sa Mo/Ba go supa papiso .

- **Go fololelwa ga dikarolwana tsa polelo, jaaka fa go twe:**

Ke motho yo o bosula, yo o leferefere, yo o senokwane, yo o leleme le le borethe.

Mo polelong e, go tlhalosiwa motho ka matlhalosi a a farologaneng go baya semelo sa gagwe mo pepeneneng. Tekatekanyo ya phololelo e lebagangwa le fa ditalama / dibaga di fololelwa mo sefololeng. Sekao se

se botoka se tlhagelela mo lebokong la ga 'Motata' mo temaneng ya bone, molapoko wa bobedi:

Seatla se se kukumereng thobane se
kwenne ga mosimane wa moraka.

Sekao se sengwe ke se se tswang mo lebokong la ga Makofane (1993:8):

Ke kao Mokgatla `a Malawi a Banda

Ke namane ya Bakgatla ba ga Mosetlha

Ke namane ya Seaparankwe

Ke namane sediswa e` Magaba.

Leboko le, le ka sosobanngwa ka go re:

Ke namane ... ke namane ... ke namane ...

- **Tlaleletso ya dikarolo**

Mo karolwaneng e, go tlalelediwa dikarolo tse di rileng tsa mela go lekalekanya polelo ya poko. Sekao se sengwe se tswa mo 'Masupatsela', temana ya bofelo, mola wa bobedi fa mmoki a re:

Re obamela le kgosi e kgolo ya rona.

Mo polelong e, e kgolo le ya rona di tlaleletsa puo ya molapoko o, ka gone kgosi e tlalelediwa ka go tlhaolwa mo gare ga magosi a mangwe. Kgosi e tlotlomadiwa gore mmuisi a thaloganye sentle gore kgosi e go buiwang ka yona ke mang, kgotsa ke e efe. Sekao se sengwe ke se se tlhagelelang mo ngataneng ya maboko a ga Makofane (1993: 14) mo lebokong la ga 'Kgosi Makapan':

Ke morwa Mokopane wa tlhogo tsa Matebele

Ke mokhatshane yo mosweu

Ke morwa'a gadima o le tsee

Morwa rungwana la Sesotho.

Mo lebokong le, Mokhatshane yo mosweu, morwa a` gadima o le tsee le morwa rungwana la Sesotho ke dikarolopoko tse di tlaleletsang puo ya mmoki gore e nyalelane le thulaganyo ya metara wa yona.

5.1.2.3. Tiro ya katoloso

Mabapi le katoloso, Mojalefa (1995: 28) o sedimosa ka go re, mmoki a ka katolosa setshwantsho ka go oketsa molapoko kgotsa karolopoko. Ka mantswe a mangwe, go ka kopanngwa dikarolo tsa molapoko ka lebaka le le tiileng la polelokakaretso ya poko. Polelokakaretso e e leng sekao, ke e e reng: Mosadi tshwene, o jewa mabogo. Polelo e e tshwaraganya

dikarolopoko tse pedi go nna poko e e kitlaneng. Dikarolo di lomaganya dikarolopuo tse gore e nne puo e le nngwe e e komota. Ka jalo o jewa mabogo e katolosa tlhaloso ya polelwana Mosadi tshwene.

Katoloso e e lebagane le pego mo go leng sediri + lediri jaaka fa go twe: 'Mosadi, o jewa mabogo'. Mo polelong e e fa godimo leina mosadi ke sediri sa tiro e e dirwang ke letiro o jewa. Ka jalo o jewa mabogo ke polelwana e e tlhalosang se se dirwang ke sediri. Go ka okediwa polelwana e, ke tshwene gore go nne le mosetwana wa popafoko ka fa morago ga tshwene. Mosetwana o o tiisa boikemelo le bongwe ba dikarolo tse; motho (mosadi) ke tshwene le o jewa mabogo. Go netefatsa kgang e e umakiwang, patlisiso e e ya go inola sekao se se tswang mo lebokong le le tlhophilweng la 'Masupatsela' fa Raditladi a re:

Sekgele sa rona se fofela marung,

Mo moleng o o fa godimo, diteng tsa karolometara di okeditswe ka go tsenya sengwe. Go ka twe, diteng tse, di a tlalelediwa. Sekao se sengwe ke se se inotsweng mo ngataneng ya maboko a ga Mogapi (1985: 6) fa a re:

Ke khunou ya marata go lejwa
Ke khunou ya saka la ga Kgama
E tsebe di ntlha ga e a tshwaiwa
E tsebe di ntlha go utlwa merero.

Kinolo e, e katolosa le go amanya molapoko wa bobedi le wa bone:

Ke khunou ... + E tsebe di ntlha ...

Katoloso e e tlhagisitsweng e na le tiro e e leng go nyalantshiwa ga diteng tsa karolometara le go ranolwa ga dikgang tseo ka go farologana, fela di lebagane le selo se le sengwe. Ka go dira jalo, go lebega e kete go okediwa dikgang tsa karolo ya bobedi ya polelwana e. Cope (1968: 54) ke mongwe wa batiori ba ba kwadileng go tlala seatla ka ga sebopego sa temanapoko ya pokothoriso ya Sezulu. Ene a re ditemanapoko tsa pokothoriso ya ga Tšhaka di na le pego, kokeletso le bokhutlo. Go lemogiwa gore pego le kokeletso di lebagane le tshwantshiso, fa ka fa letlhakoreng le lengwe bokhutlo bo lebagane le katoloso. Fa go sekasekiwa metara wa maboko a mabedi a e leng 'Motata' le 'Masupatsela', go ya go tlhokomelwa mathata a ga Opland ka botlalo. Go ya go tlhagisiwa maboko a mabedi e leng 'Motata' go tswa go *Motswako wa puo* (1987) le 'Masupatsela' go tswa go *Sefalana sa menate* (1975).

Sekao I: 'Motata'

A utlwa go konyakonya go go tsitsibanyang mmele,

Ya re a akanya go phamola ditswalo kodu ya utlwala

E re: 'Motata, petleka setswalo sa mokgoro o tlise mmele

Wa gago kgotla e bile lepatata ke leo le a utlwala'.

Ya re a thaakanya ditsebe a bona mongwe a mo gwetlha,

A leka go bebentsha dipounama, puo ya felela marameng,
E rile a leka go tsepalala kgonotšwe ya mo kgotlha,
Leitlho a ba a iphimola mokeleketla wa tsona marameng.
A sunetsasunetsa, nteko o laletsa mosarasarane wa mabole,
Letsholathebe la mo tladimola le sa tswa go mo tladimola,
Ya re a re o leka go le kgakgamolola ka sefako sa mabole,
La mo phekenya seperuperu, la boa la mo tladimola.

Fa Motata a supuga, a bona thobane e mo okame,
Seatla se se kukumereng thobane se kwenne ga mosimane wa moraka,
Mong wa seatla a famotse dinko e bile molomo o sekame,
Ka mafegelo le ditshika-tshika ga bonala a tla mo raka.

Ga goroga sejanaga sa mošate, a se tlolela a tubulwa,
Sa matla ka ena le barongwa go leba kwa lesakeng,
Le mo go lona monna a phaphantshang nnete ka go tubulwa
Ka moretlwa o o logeditsweng malatsi gona mo kgotleng.

A sala a le segompu Motata a disitswe ke banna,
Ba ntse ba obaoba dikubu le dithupa di tshologang metsi,
Gore fa a tshokane a kgaratlha ba mo ikadime banna,
E le gore fa a kgona a tle a itshokele dithupa tse dintsi.

Setsompa sa senatla sa kakatlela diatla kwa ntle
Ga lesaka, mmele ona o setse ka fa gare ga lesaka,

Nngwe, pedi, tharo, thupa ya ama Motata marago sentle,
A ba a sala a karaganya fa gare ga lona lesaka.

Banna ba goa ba re, 'bona basetsana ba go lebile!'
Ya re a tshokane a leba, ba ralatsa ya bobedi thupa,
Motata wa batho a ngaa fa pele ga nona e mo lebile,
A ba a sala a ngangaletse ya mosimegi thupa

Kgosi ya kukutlologa mo sennong mme ya re:
'Motata, Motata, ke eng o sa ikobele kgosi le morafe?'
Motata a tsupa molomo. Kgosi ya ikgata motlhala ya re:
'Motata, Motata, o na le molomo, araba kgosi le morafe.'

Ya re a okaoka go tswa molomo, kgosi ya re:
'Mo suputse fela ka mabele a podi, e seng go feta...'
Monna a mo tlhotlhora bokgopo ka thupa mme a re:
'Kgosi le morafe, ke utlwile, se mpolaeleng go feta.'

Kgosi ya ja diakolo ya ba ya phatlalatsa lekgotla,
Ya re banna ba mo tlhaeletsa a nanabelela ditswalo,
Ba mo ja ditshego gore a be a le hutse lekgotla
Gore gona le fa ba mo ketekile, tsona ba tla di reka ditswalo.

Serobatse (1987)

Sekao II: 'Masupatsela'

Rona basimane ba Masupatsela,
Re mophato tota, ga re dule fela,
Sekgele sa rona se fofela marung,
Se phaphasela mo phefong jaaka lenong;
Rona basimane ba lefatshe leno.

Re rata tiro ya rona fela yotlhe,
Jaaka re sikere dithobane rotlhe.
Mme re rata go supetsa batho tsela,
Re rata ba ratana, ba tswa ditsala;
Rona basimane ba lefatshe leno.

Ga re khutloge rona, le fa re lela,
Le botlhokong re letsa molodi fela,
Le setshego re se tshegela mathateng,
Gobo ga re na sepe re sa se rateng;
Rona basimane ba lefatshe leno.

Fela re rapela Modimo wa rona,
Re obamela le kgosi e kgolo ya rona.
Le lefatshe le la rona re a le rata,
Mme re lopa go dira tiro ka thata;

Rona basimane ba lefatshe leno.

Raditladi (1975)

5.2. METARA WA LEBOKO LA 'MOTATA'

Fa go sekasekiwa molao wa kutlwano mo lebokong la 'Motata' go ya go salwa morago lenaneo le:

- (a) palo ya dinoko le ditlhoa tsa moribo,
- (b) poeletso (kutlwano ya ditlhaloso kgotsa popapolelo) le
- (c) dikapolelo tse di nang le sebopego sa metara.

5.2.1. Palo ya dinoko le ditlhoa tsa moribo

	Moribo	Dinoko
1. A-u-:tlwa-go-ko-:nya-ko:nya-go-go-tsi-tsi- ba-nya-:ng-m-me-:le	5	18
2. Ya-re-a-a-ka-:nya-go-pha-mo-:la-di-tswa-:lo-ko-:du-ya-u-tlwa-:la	5	19
3. E-re-Mo-ta-:ta-pe-tle-:ka-se-tswa-:lo-sa-mo-kgo-:ro-o-tli-:se-m-me-:le.	6	21
4. Wa-ga-:go-kgo-:tla-e-bi-:le-le-pa-ta-:ta-ke-le-:o-le-a-u-tlwa-:la.	6	20

5.	Ya-re-a-tha-a-ka-:nya-di-tse-:be-a-bo-na-mo-: ngwe- a mo-gwe-:tlha,	5	19
6.	A-le-:ka-go-be-be-n-:tsha-di-po-u-na-:ma-pu-:o-ya-fe- le-:la-ma-ra-me-:ng,	5	23
7.	E-ri-:le-a-le-:ka-go-tse-pa-la-:la-kgo-no-:tšwe-ya-mo- kgo-:tlha	5	18
8.	Le-i-:tlho-a-ba-a-i-phi-mo-:la-mo-ke-le-ke-:tla-wa-tso-: na-ma-ra-me-:ng.	5	22
9.	A-su-ne-:tša-su-ne-:tša-n-te-:ko-o-la-le-:tša-mo-sa- ra-sa-ra-:ne-wa-ma-bo-:le	6	24
10.	Le-tsho-:la-the-:be-la-mo-tla-di-mo-:la-le-sa-tswa-go- mo-tla-di-mo-:la	4	20
11.	Ya-re-a-re-o-le-:ka-go-le-kga-kga-mo-lo-:la-ka-se-fa-: ko-sa-ma-bo-:le.	4	23
12.	La-mo-phe-kge-:nya-se-pe-ru-pe-:ru-la-bo-:a-la-mo- tla-di-mo-:la.	4	19
13.	Fa-Mo-ta-:ta-a-su-pu-:ga-a-bo-:na-tho-ba-:ne-e-mo- o-ka-:me,	5	19
14.	Se-a-:tla-se-se-ku-ku-me-re-:ng-tho-ba-:ne-se-kwe- n-:ne-ga-mo-si-ma-:ne-wa-mo-ra-:ka	6	26
15.	Mo-:ng-wa-se-a-:tla-a-fa-mo-:tse-di-n-:ko-e-bi-:le- mo-lo-:mo-o-se-ka-:me	7	23
16.	Ka-ma-fe-ge-:lo-le-di-tshi-:ka-tshi-:ka-ga-bo-na-:la- a-tla- mo-ra-:ka	5	20

17.	Ga-go-ro-:ga-se-ja-na-:ga-sa-mo-ša-:te-a-se-tlo-le-:la- a- tu-bu-:lwa	5	21
18.	Sa-ma-:tla-ka-e-:na-le-ba-ro-:ngwa-go-le-:ba-kwa- le-sa-ke-:ng	5	18
19.	Le-mo-go-lo-:na-mo-n-:na-a-pha-pha-n-tsha-:ng-n-ne-: te-ka-go-tu-bu-:lwa	5	22
20.	Ka-mo-re-:tlwa-o-o-lo-ge-di-tswe-:ng-ma-la-:tsi-go-:na- mo-kgo-tle-:ng.	5	20
21.	A-sa-:la-a-le-se-go-m-:pu-Mo-ta-:ta-a-di-si-:tswe-ke-ba- n-:na,	5	20
22.	Ba-n-:tse-ba-o-:ba-o:ba-di-ku-:bu-le-di-thu-:pa-di-tsho- lo-ga-:ng-me-:tsi.	7	22
23.	Go-:re-fa-a-tsho-ka-:ne-a-kga-ra-:tlha-ba-mo-i-ka-di-: me-ba-n-:na,	5	20
24.	E-le-go-:re-fa-a-kgo-:na-a-tle-a-i-tsho-ke-:le-di-thu-: pa-tse-di-n-:tsi.	5	22
25.	Se-tso-m-:pa-sa-se-na-:tla-sa-ka-ka-tle-:la-di-a-tla- n-:tle	5	20
26.	Ga-le-sa-:ka-m-me:le-o-:na-o-se-:tse-ka-fa-ga-: re-ga-le-sa-:ka,	6	20
27.	N-:ngwe-pe-:di-tha-:ro-thu-:pa-ya-a-:ma-Mo-ta-: ta-ma-ra-:go-se-n-:tle,	8	19
28.	A-ba-a-sa-:la-a-ka-ra-ga-:nya-fa-ga-:re-ga-lo-:na-le- sa-:ka.	5	19

29.	Ba-n-:na-ba-go-:a-ba-re-bo-:na-ba-se-tsa-:na-ba-go- le-bi-:le!	5	19
30.	Ya-re-a-tsho-ka-:ne-a-le-:ba-ba-ra-la-:tsa-ya-bo-be-: di-thu-:pa,	5	19
31.	Mo-ta-:ta-wa-ba-:tho-a-nga-:a-fa-pe-:le-ga-no-:na-e- mo-le-bi-:le,	6	20
32.	A-ba-a-sa-:la-a-nga-nga-le-:tse-ya-mo-si-me-:gi-thu-: pa.	4	17
33.	Kgo-:si-ya-ku-ku-tlo-lo-:ga-mo-se-n-no-:ng-m-:me- ya-re:	5	17
34.	Mo-ta-:ta-Mo-ta-:ta-ke-e-:ng-o-sa-i-ko-be-:le-kgo-: si -le-mo-ra-:fe?’	6	21
35.	Mo-ta-:ta-a-tsu-:pa-mo-lo-:mo-Kgo-:si-ya-i-kg-a-:ta-mo- ttha-:la-ya-re:	6	20
36.	Mo-ta-:ta-Mo-ta-:ta-o-na-le-mo-lo-:mo-a-ra-:ba-kgo-:si- le-mo-ra-:fe.’	6	21
37.	Ya-re-a-o-:ka-o-:ka-go-tswa-mo-lo-:mo-kgo-:si-ya-re:	4	16
38.	Mo-su-pu-:tse-fe-:la-ka-ma-be-:le-a-po-:di-e-se-:ng- go-fe -:ta.	6	20
39.	Mo-n-:na-a-mo-tlho-tlho-:ra-bo-kgo-:po-ka-thu-:pa-m-: me-a-re:	5	18
40.	‘Kgo-:si-le-mo-ra-:fe,-ke-u-tlwi-:le,-se-m-p-o-la-e-:ng- go-fe-:ta.’	5	19
41.	Kgo-:si-ya-ja-di-a-ko-:lo-ya-ba-ya-pha-tla-la-:tsa- le- kgo-:tla,	4	18

42. Ya-re-ba-n-:na-ba-mo-tlha-e-le-:tsa-a- na-na-be-
le-:la-di-tswa-:lo
43. Ba-mo-ja-di-tshe-:go-go-:re-a-be-a-le-hu-:tse-le-
kgo-:tla,
44. Go-:re-go-:na-le-fa-ba-mo-ke-te-ki-:le,-tso-:na-ba-
tla-di-re:ka-di-tswa-:lo.

4	20
4	17
6	22

Ela tlhoko: Letshwao (:) le kaya setlhoa sa moribo.

Fa go sosobanngwa thulaganyo ya ditlhoa tsa moribo le dinoko tsa leboko la ga 'Motata' go itshupa gore: Mela ya 2, 5, 13, 28, 29, 30, 40 e a lekana ka gonne e na le ditlhoa tsa moribo tse 5 le dinoko tse 19. Mela ya 16, 20, 21, 23, 25 yona e a lekana ka gobo e na le ditlhoa tsa moribo tse 5 le dinoko tse 20. Mela ya 1, 7, 18, 39 e lekana ka ditlhoa tsa moribo tse 5 le dinoko tse 18. Mela ya 8, 19, 24 e na le ditlhoa tsa moribo tse 5 le dinoko di le 22. Mela ya 4, 26, 31, 35, 38 e lekana ka ditlhoa tsa moribo tse 6 le dinoko tse 20; mela ya 3, 34, 36 e na le ditlhoa tsa moribo tse 6 le dinoko tse 21, mola wa 44 o na le ditlhoa tsa moribo tse 6 le dinoko tse 22. Ka mantswa a mangwe mela ya setlhopha se le yona e lekana ka ditlhoa tsa moribo le fa e farologana ka dinoko.

Mela ya 32, 43, e na le ditlhoa tsa moribo tse 4 le dinoko tse 17, mela 16, o na le ditlhoa tsa moribo tse 5 le dinoko tse 20, mola 10 le 42 e lekana ka ditlhoa tsa moribo di le 4 le dinoko tse 20; mola 41 o na le ditlhoa tsa moribo tse 4 ka dinoko tse 18. Go sa ntse go na le mela e mengwe e le lesome e e

sa tsamaelaneng ka gope le e e kailweng, yona ke mela ya 6, 9, 11, 12, 14, 15, 17, 22, 27, 33, le 37.

5.3. METARA WA LEBOKO LA 'MASUPATSELA'

Metara wa leboko la 'Masupatsela' o ya go sekasekiwa go lebeletswe lenaneo le:

- (a) palo ya dinoko le ditlhoa tsa moribo,
- (b) poeletso (kutlwano ya ditlhaloso kgotsa popapolelo) le
- (c) dipolelo tse di nang le sebopego sa metara.

5.3.1. Palo ya dinoko le ditlhoa tsa moribo

1. Ro-:na-ba-si-ma-:ne-ba-Ma-su-:pa-tse-:la.
2. Re-mo-pha-:to-to-:ta-ga-re-du-:le-fe-:la.
3. Se-kge-:le-sa-ro-:na-se-fo-fe-:la-ma-ru-:ng,
4. Se-pha-pha-se-:la-mo-phe-fo-:ng-ja-a-:ka-
le-no-:ng:
5. Ro-:na-ba-si-ma-:ne-ba-le-fa-:tshe-le-:no.
6. Re-ra-:ta-ti-:ro-ya-ro-:na-fe-:la-yo-:tlhe,

Ditlhoa	Dinoko
4	12
4	12
4	13
4	15
4	12
5	12

7.	Ja-a-:ka-re-si-ke-:re-di-tho-ba-:ne-ro-:tlhe.	4	13
8.	M-:me-re-ra-:ta-go-su-pe-:tso-ba-:tho-tse-:la,	5	13
9.	Re-ra-:ta-ba-ra-ta-:na,-ba-tswa-di-tsa-:la;	3	12
10.	Ro-:na-ba-si-ma-:ne-ba-le-fa-:tshe-le-:no.	4	12
11.	Ga-re-khu-tlo-:ge-ro-:na,-le-fa-re-le-:la,	3	12
12.	Le-bo-tlho-ko-:ng-re-le-:tso-mo-lo-:di-fe-:la,	4	13
13.	Le-se-tshe-:go-re-se-tshe-ge-:la-ma-tha- te-:ng,	3	13
14.	Go-:bo-ga-re-na-se-:pe-re-sa-se-ra-te-:ng	3	13
15.	Ro-:na-ba-si-ma-:ne-ba-le-fa-:tshe-le-:no:	4	12
16.	Fe-:la-re-ra-pe-:la-Mo-di-:mo-wa-ro-:na	4	12
17.	Re-o-ba-me-:la-le-kgo-:si-e-kgo-:lo-ya-ro-:na	4	14
18.	Le-le-fa-:tshe-le-la-ro-:na-re-a-le-ra-:ta	3	13
19.	M-:me-re lo-:pa-go-di-:ra-ti-:ro-ka-tha-:ta	5	13
20.	Ro-:na-ba-si-ma-:ne-ba-le-fa-:tshe-le-:no	4	12

Dintlha tse di botlhokwa tse di lemoseng mabapi le moribo le palo ya dinoko tsa leboko la 'Masupatsela' di ka sosobangwa ka go re: Mela ya 1, 2, 5, 10, 15, 16 le 20 e lekana ka ditlhoa tsa moribo e leng tse nne le dinoko tse 12. Mela ya 3, 7 le 12 yona e lekana ka ditlhoa tsa moribo di le nne le dinoko tse 13. Mela ya 8, 19 le yona e dumalana ka ditlhoa tsa moribo tse tlhano le dinoko tse 13, mela 13, 18 e dumalana ka gonne e na le ditlhoa

tša moribo tše tharo le dinoko tše 13 fa mela 9 le 11 e lekana ka ditlhoa tša moribo di le tharo le dinoko di le 12. Mela yotlhe ya 3, 7, 13, 14, 18 le 19 yona e lekana ka dinoko tše 13 fela e farologana ka ditlhoa. Fa dintlha tše di umakilweng fa godimo fa di sosobangwa, go itshupa kwa ntle ga pelaelo gore tekatekano ya mela, dinoko le ditlhoa tša moribo ke nngwe ya dipharologantšo tše di tšhagisang thulaganyo ya metara mo lebokong la Masupatsela.

Fa go ka tšhokomelwa thulaganyo ya 'Motata' le 'Masupatsela', go lemogiwa mathata a a lebagananeng le metara. Ke ka ntlha e go leng botlhokwa go tloga mo tšhimologong go tšhokomela phapaano magareng ga maboko a mabedi a, ka gonne fa go tšhalosiwa metara mo dikarolong tše di fetileng, go gateletswe gore, metara wa maboko a thorošo o ne o sa kwalwa, ka gobo a ne a buiwa ka molomo. Ke ka moo go nang le diponagalo tše di lebaganeng le ditsebe le matlho mo mabokong a mofuta o. Go feta moo leboko la ga Serobatse, e leng, 'Motata' le batlile go tšhwana le kanedi (*porosa*) ka gonne thulaganyo ya lona ga e na metara. Ka mafoko a, go raya gore le tšhwana thata le kanedi e e dirisang puo ya metlheng e e phuthologileng e e sa rulaganngwang ka metara o o tšepameng.

Mo patlisisong e, fa go tšhokomelwa metara wa maboko a Setswana, go ya go tšhopiwa leboko le lengwe fela go bontsha thulaganyo e e siameng ya metara, gore go fitlhelelwe tharabololo ya mathata a a tšhagisitsweng ke Opland mo tšhimologong ya patlisiso e. Patlisiso e e tšhophile leboko la 'Masupatsela' go leka go fitlhelela tharabololo ya mathata a a senotsweng ke Opland mo matsenong a lekwalo patlisiso le. Go tloga fa, fa go sekasekiwa lenaneo la molao wa kutlwanao go ya go tlogelwa leboko la ga Serobatse la 'Motata' ka gonne le se na dipharologantšo tša metara. Ka tsela e e ntseng jalo, go ya go dirisiwa leboko le le lengwe la ga Raditladi go

leka go senola tharabololo ya mathata a a lebaganeng le metara mo mabokong a Setswana.

5.3.2. Poeletso

Go ya ka Mathibe (2001: 83) fa go buiwa ka kutlwano ya poeletso, go a bo go totilwe mela ya leboko e e bopilweng ka dikarolwana tse di tshwanang, gape di boeeditse mo meleng e e farologaneng. Poeletso e e umakilweng e, e ya go tlhotlhomisiwa go ya ka lenaneo le:

- (a) dikapolelo, maemedi le mafoko
- (b) makaelagongwe le
- (c) mafoko a a dirang tiro le a a supang sedirwa.

(a) Dikapolelo

Fa go lebelisiwa thulaganyo ya leboko la 'Masupatsela,' go lemosega fa mmoki a dirisitse dikapolelo tse tlhano. Dikapolelo tse di tlhagelela mo meleng ya 1, 5, 10, 15 le 20.

Rona basimane ba Masupatsela,

Rona basimane ba lefatshe leno.

10. Rona basimane ba lefatshe leno.

15. Rona basimane ba lefatshe leno.

20. Rona basimane ba lefatshe leno.

le

Poeletso ya letirwana la lediritota e tlhagela mo meleng ya 2, 9 le 17:

2 Re mophato tota ...

9 Re rata ba ratana ...

17 Re obamela le kgosi ...

le

Poeletso ya lekopanyi le mo meleng ya 12, 13, le 18:

12. Le botlhokong ...

13. Le setshegong ...

18. Le lefatshe ...

le

Poeletso ya lekopanyi, mme mo meleng ya 8 le 19

8. Mme re rata ...

19. Mme re lopa ...

le

Poeletso ya modi wa letlhophileakaretsi otlhe mo meleng ya 6 le 7:

6. re rata tiro ya rona yotlhe.
7. jaaka re sikere dithobane rotlhe.

(b) Makaelagongwe

Dikapolelo tse di rulagantsweng ka makaelagongwe di bonagala mo moleng 3 le 4, 11, le 12, 16 le 17 le 9.

3. Sekgele sa rona se fofela marung
4. Se phahasela mo phefong
le
11. Ga re khutloge rona le fa re lela,
12. Le mo kutlobotlhokong re letsa molodi fela;
le
16. Fela re rapela Modimo
17. Re obamela le kgosi
le
9. Re rata ba ratana,
Ba tswa ditsala;

(c) Tiro ya sedirwa

Kwa ntle ga moo Mathibe (2001: 84) a re go na le mafoko a a dirang tiro ya go senola sedirwa. Mo lebokong la 'Masupatsela' mafokwana a tiro le sedirwa a tlhagelela mo meleng e e farologaneng go tloga mo moleng wa 1 go fitlha go mola wa 19 jaana:

Tiro	Sedirwa
dula	(rona) Masupatsela
rata	batho
sikara	dithobane
supetsa	batho
khutloga	(rona) Masupatsela
lela	(rona) Masupatsela
letsa	molodi
tshega	setshego
rapela	Modimo
obamela	kgosi
rata	lefatshe
lopa	tiro

- (d) Melapoko e e rulagantsweng go ya ka tiro le letlhalosi e mo meleng 3-19:

Lethalosi	Tiro
marung	fofela
phefong	phaphasela
botlhokwa	lela
mathateng	tshega
thata	dira
fela	dula

Fa leboko le le buisiwa, go bonagala fa go na le lefokwana le lengwe le le supang tiro le le tlaolang tiro eo. Lefokwana le le tlaolang le le tlhagelela gangwe fela mo moleng wa 17.

Tiro	Letlhaodi
obamela	kgosi e kgolo

5.3.3. Dipolelo tse di nang le sebopego sa metara

Fa leboko le la 'Masupatsela' le ka tlhokomelwa sentle go lemogiwa fa mmoki a eta a kwala mela e e nang le sebopego sa metara. Gape go na le dikgaotso tse di dirisitsweng mo gare ga mela, tse di utlwiwang ka ditsebe le fa mmoki kana mokwadi a sa di bontsha ka matshwao mo moleng. Se sengwe gape ke gore mmuisi o eta a bontsha dikgaotso tse ka matshwao go leka go kgaoganya dikarolo tsa metara mo meleng ya 2, 3, 4, 8, 9, 11, 12, 13, le 18. Le fa matshwao a puiso a sa dirisiwa mo meleng e e jalo, ga go kae gore mela eo ga e na dikgaotso tsa tlhago. Kgang e, e ya go tlhokomelwa fa go ya go sekasekiwa dikapolelo tse di nang le sebopego sa metara tse di tlhagelelang mo meleng e e kailweng fa godimo e leng:

2. Re mophato tota, / ga re dule fela //
3. Sekgele sa rona / se fofela marung //
4. Se phaphasela mo phefong / jaaka lenong //
8. Mme re rata / go supetsa batho tsela //
9. Re rata / ba ratana , / ba tswa ditsala //
11. Ga re khutloge rona, / le fa re lela //
12. Le botlhokong / re letsa molodi fela //
13. Le setshego / re se tshegela mathateng //
14. Gobo ga re na sepe / re sa se rateng //
18. Le lefatshe la rona / re a le rata //

Ela tlhoko: Letshwao la (/) le kaya kgaotso e nnye, fa (//) le kaya kgaotso e kgolo.

Ntlha e e lemogiwang e mabapi le thulaganyo ya dikarolo tsa metara tse di tlhophilweng. Dikarolo tse tsa metara di na le dikgaotso mo gare ga mela. Go feta moo, mela yotlhe kwa ntle ga mola 9, e na le paterone e e tshwanang ya dikarolometara. Ke go re, mela e e na le dikarolo tsa metara tse pedi tse di bopang mola. Fa go ka elwa tlhoko mola wa 9, thulaganyo ya ona e farologana le ya mela e mengwe ka gone o bopilwe ka paterone e e farologaneng ya dikarolwana tse tharo.

Le fa Raditladi a dirisitse mela e mengwe e e nang le thulaganyo ya metara, fela o e dirisitse gongwe le thulaganyo e e batlileng go senya metara wa gagwe. Go ya go netefatswa kang e ka go tlhokomela mola wa II:

Ga re khutluge rona, le fa re lela,

Go ya ka fa go thalosiwang thulaganyo ya metara o o siameng fa go sekasekiwa palo ya dinoko le ditlhoa tsa moribo, go gateletswe fa metara o o tiileng o na le thulaganyo e e lekanang ya dinoko le palo e e lekanang ya ditlhoa tsa moribo. Jaanong fa go bapisiwa karolometara ya ntlha le ya bobedi go lemogiwa mathata a:

Karolometara	Dinoko	=	Ditlhoa
Ga re khutluge rona	7	=	2
Le fa re lela	5	=	1

Pharologano e kgolo e, e dira gore thulaganyo ya mola o, e nne le mathata a metara o o tiileng ka gonne mokwadi o dirisitse rona e e neng e sa tlokege mo moleng:

Ga re khutluge 5 dinoko + 1 setlhoa

Le fa re lela 5 dinoko + 1 setlhoa

Ke ka ntlha eo go ka tweng rona e senya metara wa mola o ka gonne fa e tlositswe go nna le palo e e lekanang ya dinoko le ya ditlhoa tsa moribo.

5.4. KAKARETSO

Molao wa kutlwano ke molao o o botlhokwa fa go sekasekiwa metara wa leboko la 'Masupasela'. Dikarolo tse di mosola tsa molao o ke; palo ya dinoko, palo ya ditlhoa tsa moribo, poeletso le ditlhaloso kgotsa popapolelo. Go ka twe leboko la 'Masupatsela' le na le thulaganyo ya metara ka gonne le na le dinoko tse di lekanang, ditlhoa tsa moribo tse di lekanang ga mmogo le poeletso ya lefoko, dikapolelwana kgotsa mola tse di lekanetseng. Ka jalo le na le metara o o tiileng. Go raya gore, (a) palo ya dinoko, (b) ya ditlhoa tsa moribo le (c) poeletso di tsaya karolo e e botlhokwa mo go senoleng metara o o siameng wa maboko a Setswana.

KGAOLO YA BORATARO

6.1 METARA III

6.1.1 Matseno

Mo karolong e ya bofelo, maikaelelo ke go anaanela ka ga Metara III ka go sala morago lenaneo le:

- (a) molao wa kgaoganyo,
- (b) moribo,
- (c) dipaterone tsa segalo,
- (d) ditemana tsa melametlhano,
- (e) kgaotso ya kgaoganyo,
- (f) kakaretso l
- (g) ditshwaelo.

6.1.2 Molao wa kgaoganyo

Mojalefa (1995: 53) fa a ikala jaaka thotse a re molao wa kgaoganyo ke molao wa bobedi o mogolo wa metara, o o bontshang fa polelwana ya poko e tshwanetse ya aroganngwa ka diripana tse pedi kgotsa go feta. Groenewald (1993: 35-36) o gatisa ntlha e ka go tlhagisa molelwane o o ripaganyang polelwana e e buiwang ke Mojalefa (1995: 53) fa godimo go nna dikarolwana tse pedi. Groenewald o kolobetsa molelwane o, ka leina la

sešura. Fa a oketsa tlhaloso e e mabapi le sešura, a re sešura se bonagala sentle mo mabokong a bogologolo a a neng a buiwa, ka fa a sa kwalwa, se utlwiwa ka ditsebe e seng go bonwa ka matlho. Mo tshedimosong ya gagwe, Groenewald (1993: 35-36) a re mo molaong wa kgaoganyo, sešura se kgaoganya molapoko ka dikarolometara. Cuddon (1991: 403) o inyalanya le Groenewald fa a re karolometara ke halofo ya mola ka gonne a re:

Hemistich is a half metrical line which is divided at the caesura. Very common in OE, OHG, ON and alliterative verse. In drama the half line is used to build up tension, and create the effect of cut - and – thrust argument. It is a highly effective device. On drama it is called hemistichomythia.

Le fa puo ya ga Cuddon (1991: 403) e akaretsa tlhaloso ya karolo ya metara mo ditlhangweng tse di farologaneng, mo patlisisong e, karolo ya metara e lebagane le poko. Shipley (1968: 206) o bona karolometara jaaka halofo ya mola wa temana o o yang kgotsa o tswang mo sešureng. Shipley (1968: 206) o ikgata motlhala fa a re tiro e kgolo ya halofo ya mola ke go khutshwafatsa mela ya poko.

Fa ba oketsa tlhaloso ya karolometara, Beckson le Ganz (1972: 79) ba re karolometara ke halofo ya mola wa temana o o tlhagelelang mo letlhakoreng le le lengwe la sešura. Kgabagare Lazarus le Smith (1971: 211) ba naya tshedimoso e e gatelelang fa karolo ya metara e le halofo ya mola o o feleletseng o o nang le metara. BoLazarus (1971: 211) ba tshegetsatsa puo ya boBeckson ka dikao tse di tlhagelelang mo temaneng e e

bidiwang 'Anglo-Saxon Alliterative verse' ka go bua fa mmoki yo o jaaka W.H.Auden a dirile thulaganyo ya karolo ya metara mo lebokong le le bidiwang 'Always in Trouble'.

Preminger (1993: 514) o inakanya le puo ya ga boLazarus gonne a re karolo ya metara ke halofo ya mola wa temana o o kgaogangwang ke sešura ka diripa tse pedi. Ba tsweleletsa puo pele ka gore gantsi mola o o ntseng jalo o bopa pilara e e ikemetseng ka boyona. Pilara eo, e tlhagelela mo diterameng tsa Magerika, fa baanelwa ba buisana ka bobona. Puisano ya bona e kgaogangwa ke dihalofo tsa mela go tlhagisa mmuisano o o matlhagatlhaga o Preminger (1993: 514) a o bitsang ka leina la *hemistichomythia*.

Mo mabokong a dipuo tsa bogologolo tsa Magerika, karolo ya ntlha ya mola e na le sebopego sa puo e e kitlaneng ya metara. BoPreminger (1993: 514) ba re karolo ya ntlha ya metara e bidiwa (a) 'verse-on-verse', fa karolo ya bobedi e bidiwa (b) 'verse' kgotsa 'off-verse'. Kgankgolo ke gore mmoki o rulaganya dikarolo tsa metara go ya ka mosego kana paterone e e malebana le maitlhommo a poko ya gagwe. Sekao se se lebaganeng le ntlha e ke mola wa bobedi wa temana ya ntlha ya leboko la 'Masupatsela':

Re mophato tota,/ ga re dule fela, //.

Letshwao la (/) le emela sešura fa la (//) le emela bokhutlo ba molapoko. Fa molapoko o, o buisiwa ka kelotlhoko go bonagala fa kgaotso ya ntlha e aroganya mophato tota le ga re dule fela. Kgaotso e, ke e e nang le maatla

ka gonne ga e aroganye dikapolelo fela, e ripaganya dipolelwanakutu gore di lebege e kete go bapisiwa leina mophato le lediri dula.

Kgaotso ya bobedi, ke e e aroganyang mola wa bobedi le wa boraro wa temana ya leboko la 'Masupatsela'. Kgabagare fa go lebalebisiwa mola o, go lemosoga fa go na le dipharologano tse di botlhokwa fa gare ga mela e mebedi e leng:

Re mophato tota
le
ga re dule fela.

Go itshupa ntle le pelaelo go re mola wa ntlha o theilwe ka leina mophato fa mola wa bobedi ona o bopilwe ka lediri dula. Le fa kgaotso e, e le teng mo moleng, ga go na bonnete bo bo supang gore kgaotso e, ke sona sešura, ka gonne e ka nna molelwane o o kgaoganyang melapoko e e ntseng jalo. Molelwane o, o ripaganya molapoko ka diripa tse pedi. Groenewald (1972: 25) o tiisa puo e fa a re :

*Die beginsel bepaal dat reëlmaat in die sg. 'langer' verse
op al die vaag gedefinieerde onderdele oorgedra word.*

Groenewald o gatelela gore molao wa kgaotso o o umakilweng fa godimo fa, ke wa kgapeletso ka gonne o gapeletsa gore sešura se se ke sa senya metara. Fa a tswelala pele ka kgang e, Mojalefa (1995: 54) a re boikemelo ba dikarolo tsa metara, bo lebagane le kakanyo e De Groot (1962: 45) a e bitsang '*thema*'. Mafoko a a malebana le kakanyo e, a re:

Elke versregel is een variant van het thema, dat door het gehele gedicht heen hetzelfde blijft.

Ntlha e e gatelelwang fa ke go re, dikarolometara di tshwanetse go tlaleletsana, go utlwana, go tshwanelana le go tshwaragana. Ke ka moo go ka tweng melapoko e utlwana ka ntlha ya fa mola o mongwe le o mongwe e le lerefosi la metara. 'Thema' e e buiwang ke De Groot fa godimo e lebagane le maatla kgotsa kgapeletso e e utlwanyang mela yotlhe ya leboko go ya ka molao wa kgaoganyo.

Fa go tlhalosiwa molao wa kgaoganyo go ya go latelwa lenaneo le:

- (a) moribo,
- (d) dipaterone tsa segalo,
- (c) ditemana tsa melametlhano,
- (d) kgaotso ya kgaoganyo,
- (e) kakaretso le
- (f) ditshwaelo.

6.1.3 Moribo

Fa go sekasekiwa moribo wa leboko la 'Masupatsela' go lemogiwa mabaka a:

(a) mela e e farologaneng e rulagantswe go ya ka dipaterone tse di farologaneng tsa moribo le (b) ditemana tsotlhe tse tlhano tsa lona, Raditladi o di rulagantse go ya ka paterone e e rileng. Kgang e e bonagala mo meleng e e boeleditsweng ka moribo o o nang le paterone e le nngwe e

e bonagalang sentle. Temogo ke go re sebopego sa ditemana ga se tshwane ka paterone mo meleng yotlhe. Paterone ya mela e ka tlhama sekao 'symbol' se se rileng kgotsa ya nna le paterone e e senolang sebopego sa puo. Dipaterone tse di farologaneng tse di mo meleng e e farologaneng le mo ditemaneng tse di farologaneng di bopa mela e e farologaneng. Ke ka moo go nang le mefuta e mentsi ya ditemana mo mabokong a Setswana. Go gatelela puo e, Simpson (1972: 5) a re go na le ditemana tsa moribo o o farologaneng mo mabokong a dipuo tsa Bantsho ba Aforika Borwa go akarediwa le Setswana. Go tiisa kgang e, go ya go tlhagisiwa paterone ya leboko la 'Masupatsela', ka go inola moribo wa temana ya bobedi mo meleng ya 6, 7, 8, 9, le 10 jaana:

6.	Ré rátá tá yótlhè
	G G G G	G T
7.	Jááká ré rótlhè
	G G G G	G T
8.	Mmé ré rátá ...	tsélà
	G G G G	G T
9.	Ré rátá bá tsálà
	G G G G	G T
10.	Róná básí lénò
	G G G G	G T

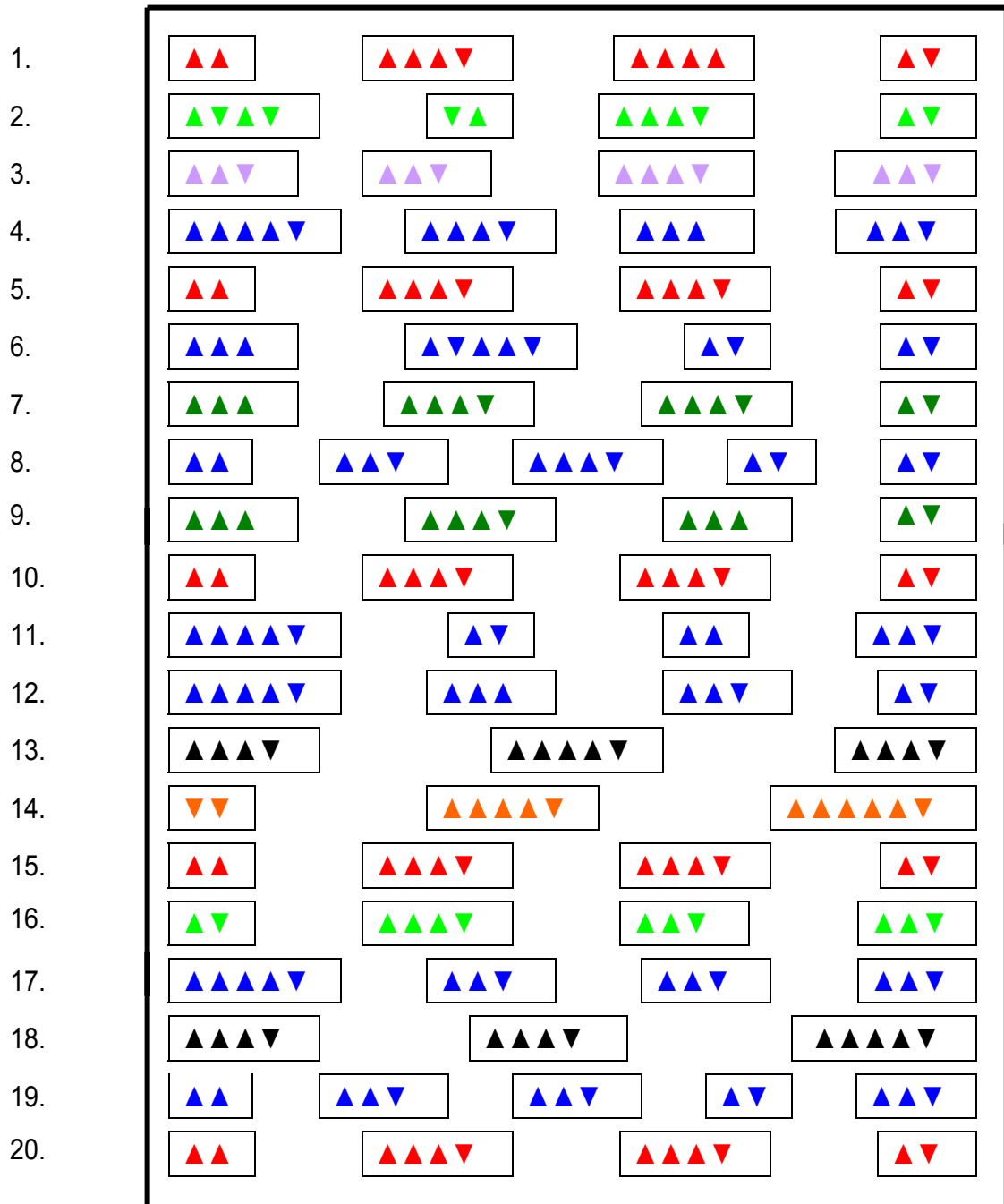
Ditebatebisiso di sedimosa fa moribo o o utlwagatsang paterone ya temana ya bobedi, o theilwe ka segalo se se kwa godimo sa (G) mo tshimologong le segalo se se kwa tlase sa (T) mo bofelong ba mela. Letshwao (G) le kaya segalo se se kwa godimo, fa (T) le emela segalo se se kwa tlase. Ka mantswe a mangwe matshwao (GT) a kaya segalo se se kwa godimo le se se kwa tlase.

6.1.4 Dipaterone tsa segalo

Mo lebokong la 'Masupatsela,' Raditladi o rulagantse mela go ya ka paterone e e rileng ya segalo se se kwa godimo le se se kwa tlase ka tsela e:

1. Róná básímánè bá Másúpátsélà
2. Ré mòphátò tótà gá ré dúlè féla
3. Sékgélè sá rónà sé fófélà márúng
4. Sé pháphásélà mó phéfóngú jááká lénóng
5. Róná básímánè bá léfátshè lénò
6. Ré rátá tíró yá rónà féla yótlhè
7. Jááká ré síkéré díthóbánè rótlhè
8. Mmé ré rátà gó súpétsà báthò tsélà
9. Ré rátá bá rátánà, bá tswá dítsálà
10. Róná básímánè bá léfátshè lénò
11. Gá ré khútlógè rónà lé fá ré lélà
12. Lé bótlhókóngú ré létsá mólódi féla
13. Lé sétshégò ré sé tshégélà mátháténg
14. Gòbò gá ré ná sépè ré sá sé ráténg
15. Róná básímánè bá léfátshè lénò
16. Féla ré rápélá Módímò wá rónà
17. Ré óbámélà lé kgosì é kgólò yá rónà
18. Lé léfátshè lé lá rónà ré á lé rátà
19. Mmé ré lópà gó dírà tíró ká thátà
20. Róná básímánè bá léfátshè leno

Matshwao (') le (ˆ) a bontsha segalo sa mela ya leboko le, ke gore letshwao (') le kaya segalo se se kwa godimo fa ka fa letlhakoreng le lengwe letshwao (ˆ) lona le emela segalo se se kwa tlase. Ka jalo matshwao a, a bontsha paterone e e rileng ya segalo ka mokgwa wa dipaterone tsa setshwantsho se:

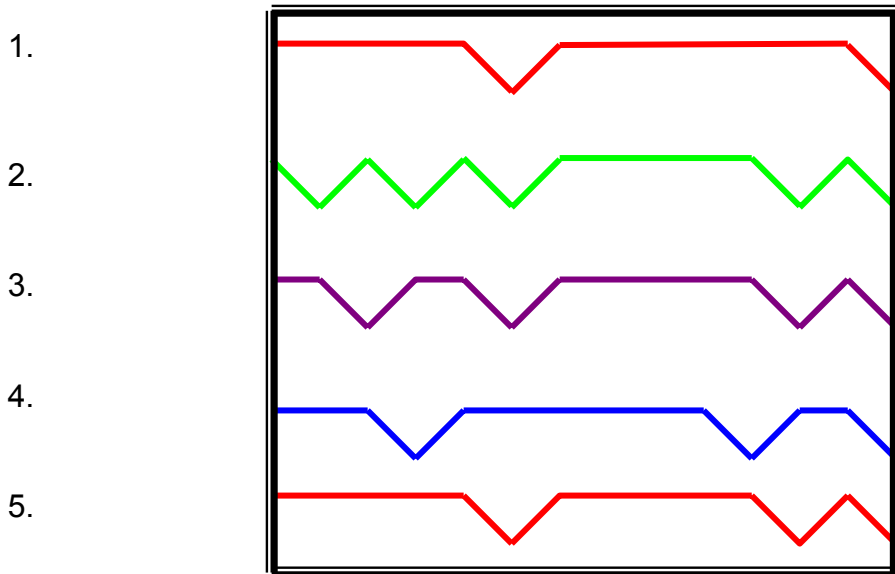

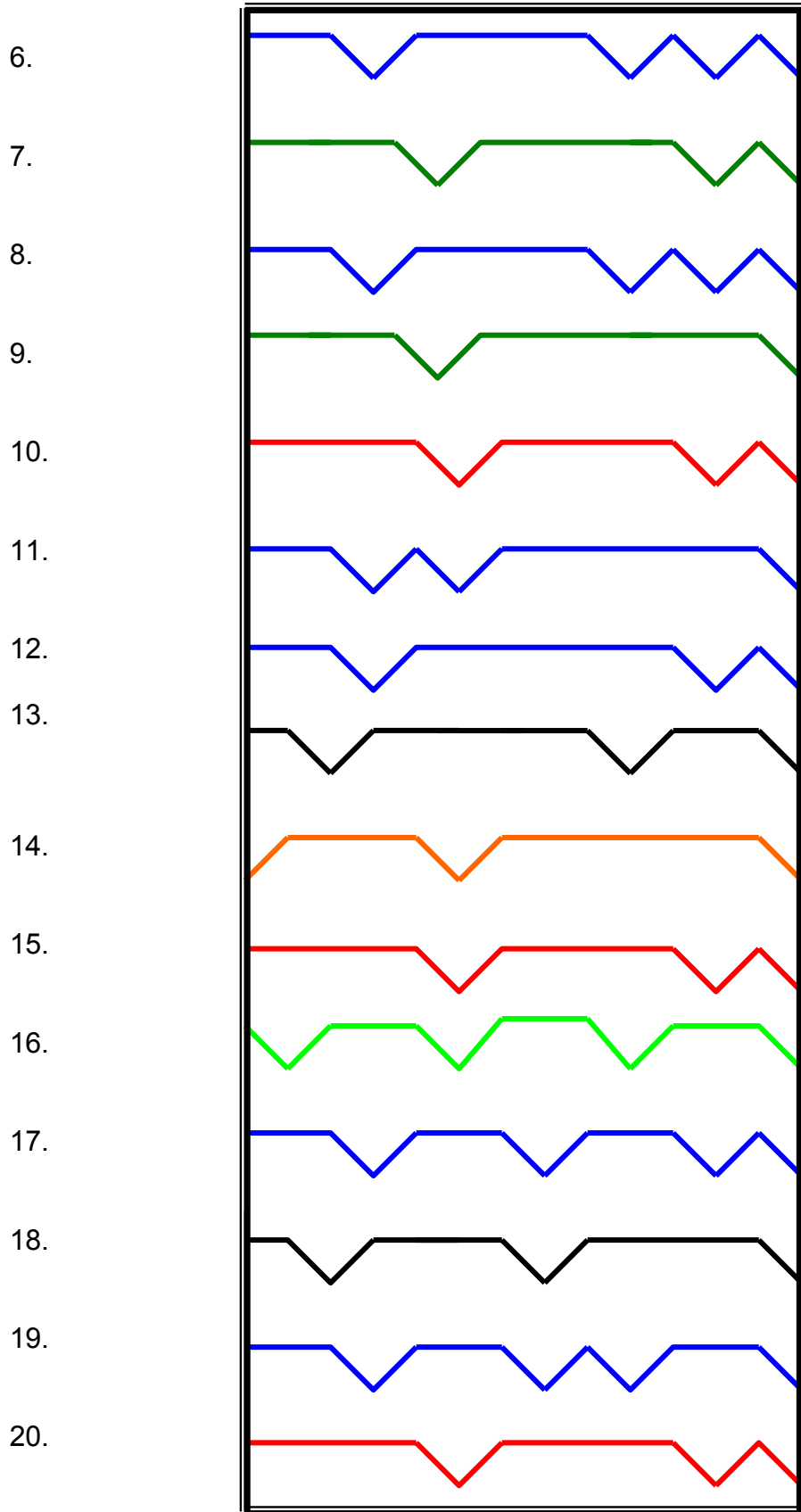
Mo setshwantshong se sa paterone ya segalo, letshwao (▲) le emela (G) go kaya segalo se se kwa godimo, fa ka fa letlhakoreng le lengwe (▼) le emela (T) e leng segalo se se kwa tlase. Ka mokgwa o o jalo, segalo sa leboko la 'Masupatsela' se ya go tshwaiwa go ya ka paterone ya (G) le (T) go bontsha segalo se se kwa godimo le se se kwa tlase:

1. Ro-na-ba-si-ma-ne-ba-Ma-su-pa-tse-la.
G - G- G-G-G- T- G - G - G-G- G- T
2. Re-mo-pha-to-to-ta-ga-re-du-le-fe-la.
G- T- G- T- G-T- G-G- G- T-G- T
3. Se-kge-le-sa-ro-na-se-fo-fe-la-ma-ru-ng.
G- G- T- G-G- T- G- G-G- T-G- G- T
4. Se-pha-pha-se-la-mo-phe-fo-ng-ja-a-ka-le-no-ng.
G - G- G- G-T- G- G- G- T- G-G-G-G-G- T
5. Ro-na-ba-si-ma-ne-ba-le-fa-tshe-le-no.
G -G- G-G- G- T- G- G- G- T- G- T
6. Re-ra-ta-ti-ro-ya-ro-na-fe-la-yo-tlhe.
G- G-G-G- T-G-G- T- G-T- G- T
7. Ja-a-ka-re-si-ke-re-di-tho-ba-ne-ro-tlhe.
G-G-G-G-G-G- T-G- G- G- T- G- T
8. M-me-re-ra-ta-go-su-pe-tsa-ba-tho-tse-la.
G- G- G-G-T- G- G-G- T- G -T- G- T
9. Re-ra-ta-ba-ra-ta-na-ba-tswa-di-tsa-la.
G-G- G- G- G-G-T- G - G - G-G- T
10. Ro-na-ba-si-ma-ne-ba-le-fa-tshe-le-no.
G- G- G-G-G- T- G- G-G- T- G- T
11. Ga-re-khu-tlo-ge-ro-na-le-fa-re-le-la.
G-G- G- G- T- G- T-G-G- G-G- T
12. Le-bo-tlho-ko-ng-re-le-tsa-mo-lo-di-fe-la.
G -G- G- G - T-G-G-G- G- G- T-G- T

13. Le-se-tshe-go-re-se-tshe-ge-la-ma-tha-te-ng.
G- G- G- T- G-G- G- G-T- G- G- G- T
14. Go-bo-ga-re-na-se-pe-re-sa-se-ra-te-ng.
T- T- G-G- G- G-T- G- G-G- G-G- T
15. Ro-na-ba-si-ma-ne-ba-le-fa-tshe-le-no.
G- G- G-G- G- T- G- G-G- T- G- T
16. Fe-la-re-ra-pe-la-Mo-di-mo-wa-ro-na.
G- T-G-G -G-T- G- G- T- G- G- T
17. Re-o-ba-me-la-le-kgo-si-e-kgo-lo-ya-ro-na.
G- G-G-G- T-G- G - T-G- G- T- G-G- T
18. Le-le-fa-tshe-le-la-ro-na-re-a-le-ra-ta.
G-G- G- T- G-G-G- T-G-G-G-G-T
19. M-me-re-lo-pa-go-di-ra-ti-ro-ka-tha-ta.
G-G – G-G- T- G- G-T-G- T- G- G- T
20. Ro-na-ba-si-ma-ne-ba-le-fa-tshe-le-no.
G- G- G- G-G- T- G- G-G- T- G- T

Paterone ya segalo sa leboko le, e ka tshwantshiwa ka setshwantsho se:

Fa setshwatsho sa dipaterone tsa segalo di elwa tlhoko, go lemogiwa fa go na le mela e e tshwanang ka thulaganyo mo tshimologong, e leng mela ya 7 le 9 ka paterone ya segalo ya GGGGGT. Mela ya 1, 5, 10, 15 le 20 ka thulagano ya paterone ya GGGGGT. Mela ya 4, 6, 8, 11, 12, 17 le 19 e e tshwanang ka paterone ya GGGGT. Mela ya 13 le 18 e dumalana ka thulaganyo ya paterone GGGT. Mela ya 2 le 16 e a tswana ka gonne paterone ya segalo sa yona ke GT. Kwa ntle ga mela e e kailweng fa, go na le mela e meraro e paterone ya yona e tshwanang e le yosi e bong mola 14 o o nang le thulaganyo ya segalo sa TT le mola 3 o o nang le paterone ya GGT. Mo ntlheng e nngwe go lemogiwa gore mela yotlhe ya 'Masupatsela' e felela ka segalo se se tshwanang se se kwa tlase.

Go sedimosa thulaganyo ya dipaterone tsa segalo, go ya go lebelelwa tiro ya dipaterone tsa segalo mo lebokong la 'Masupatsela' ka go dirisa temana e le nngwe fela, e leng, ya boraro:

11. Gá ré khútlógè rónà lé fá ré lélà
G-G-G-G-T- G- T-G-G-G-G-T
12. Lé bótlhókóng ré létsá mólódì féla
G-G-G-G-T- G-G-T- G-G-T-G-T
13. Lé sétshégò ré sé tshégélà mátháténǎ
G-G-G- T- G-G- G- G-T-G-G-G- T
14. Gòbò gá ré ná sépè ré sá sé ráténǎ
T- T-G-G- G-G-T-G-G-G-G-G-T
15. Róná básimánè bá léfátshè lénò
G-G- G-G-G-T-G-G-G- T-G-T

University of Pretoria etd – Komati, P R (2006)

Le fa go bonala e kete paterone ya segalo sa temana e se marara ka gonne mola o mongwe le o mongwe o na le paterone ya yona, fela fa mela e lebisiwa, temogo ke go re segalo sa 'Masupatsela' se itsetsepetse mo godimo ga dipateronetheo tse pedi e leng: paterone ya GTG mo meleng ya 11, 12, 13, 15. Kwa ntle ga moo, segalo sa tshimologo ya mola wa 14 ga setshwane le sa paterone ya mela e mengwe, ka gobo sona se rulagantswe ka paterone ya TTG. Paterone ya mela ya 11 le 12 yona e tshwana ka segalo sa GGGGT mo tshimologong. Le fa go le jalo, mola wa 13 o rulagantswe ka paterone ya GGGT, fa mola wa 15 o na le paterone ya GGGGGT. Mola wa 14 o farologana gotlhelele ka paterone ya tshimologo le mela e mengwe ka gonne ke TTGGGGT. Ke ka moo go ka tweng ke learogi la temana e.

Sengwe gape ke go re, go itshupa fa paterone ya segalo sa dinoko tse pedi tsa ntlha, tsa mela ya 11, 12, 13 le 15 e a tshwana ka gonne bone ba yona bo rulagantswe ka paterone ya segalo sa GG. Ntlha e nngwe e e botlhokwa ke gore segalo sa bogare ba temana e se marara, e e tshwanang, fela paterone ya segalo sa bokhutlo ba yona bo a tshwana ka gonne mola o mongwe le o mongwe o felelela ke segalo sa G.T.

Fa go digelwa, go ka twe, segalo sa bokhutlo ba mela yotlhe ya 'Masupatsela' se wela kwa tlase, mo godimo ga moo mela ya 11, 12, 13, 15 e na le segalo se se nang le morumo o o utlwanang mo tshimologong. Kgankgolo ke go re, temana e e bontsha thulaganyo ya segalo e e utlwanang ya puo ya poko e e nang le metara.

6.1.5 Ditemana tsa melametlhano

Fa go lebelelwa ka fa Raditladi a rulagantseng ditemana tsa leboko le ka teng, go fitlhelwa fa ditemana tsotlhe e le tsa melametlhano. Le gale, mo mabokong a Setswana ka kakaretso go akarediwa le leboko le la ga Raditladi la 'Masupatsela', morumo ga se ponagalo e e botlhokwa ka gonne baboki ba bantsi ba dipuo tsa Bantsho ka kakaretso ga ba dirise thulaganyo e e jalo ya poko ya bophirima mo thulaganyong ya maboko a bona.

Baboki ba Setswana ba bogologolo jaaka bantsi ba baboki ba Bantsho ba Aforika Borwa ba setso, ga ba dirise ditemana go ya ka fa thulaganyo ya ditemana e diriswang ke baboki ba bophirima. Le fa leboko la 'Masupatsela' le kgaogantswe ka ditemana, go lemogiwa fa ditemana tsa lona di bopa dikakanyo go gaisa gore di bope ditemana. Ka jalo go ka twe leboko la 'Masupatsela' le bopilwe ka dikakanyo tse tlhano go gaisa gore go twe le bopilwe ka ditemana tse tlhano. Kgang e, e gatelela thulaganyo ya metara wa setso o o lebaganeng le tsebe (go utlwa) e seng matlho (go bona). A, ke a mangwe a mathata a a tlhodileng gore Opland a bue gore maboko a Bantsho ga a na metara o o tlhamegileng jaaka metara wa maboko a bophirima.

6.1.6 Kgaotso ya kgaoganyo

Kgaotso ya kgaoganyo go ya ka Mathibe (2001: 70) ke fa mola wa temana kgotsa dikarolometara tsa mola di bopilwe ka dikgaotso tse pedi kgotsa go feta.

Fa go ka lebelelwa leboko la 'Masupatsela' le le tlhophetsweng go bontsha thulaganyo ya metara mo mabokong a Setswana go lemogiwa fa enjambamente e sa dirisiwa mo thulaganyong ya lona. Ka fa letlhakoreng le lengwe fa go ka tlhokomelwa leboko la 'Motata', go lemogiwa fa Serobatse le ena a sa dirisa sediriso sa thulaganyo ya metara. Lenaneo le le yang go salwa morago fa go tlhotlhomisiwa molao wa kgaoganyo le lebagane le ntlha e le nngwe e e botlhokwa ya kgaotso ya kgaoganyo.

Mo temaneng ya bobedi ya leboko la 'Masupatsela' go lemogiwa fa mola wa bone wa temana e, o amiwa ke dikgaotso tse pedi, e leng:

9. Re rata ba ratana, ba tswa ditsala.

Le fa karolo ya ntlha ya mola o e leng: re rata, e se na letshwao le le bontshang kgaotso, fela go na le kgaotso e e fa gare ga karolo ya ntlha le ya bobedi, e patlisiso e, e e bitsang kgaotso ya tlhago. Ka jalo le fa mmoki a sa baya letshwao la kgaotso mo bofelong ba karolo ya ntlha ya metara, fela kgaotso yona e teng. Dikgaotso tse pedi tse, tse di dirisitsweng mo moleng o, di aroganya polelwana e ka diripana tsa metara tse tharo e leng:

Re rata
le
ba ratana
le
ba tswa ditsala.

Se se ipontshang fa ke gore tirokgolo ya dikgaotso tse ke go logaganya mela e meraro e e kailweng go bopa polelwana e le nngwe e e dirang bongwe jo bo feleletseng. Ka jalo, dikgaotso tsa mofuta o, di golagannngwa le metara ka gonne makala le dikarolo di tshegetsana go bopa polelwana e e kitlaneng.

6.2 KAKARETSO

Patlisiso e e amogela gore enjambamente ke e nngwe ya dikarolo tse di botlhokwa tsa thulaganyo ya metara segolothata mo dipuong tsa bophirima. Fa a tlhalosa enjambamente Cuddon (1991: 281) a re:

Running on of the sense beyond the second line of one couplet into the first line of the next. The device was used by the 16th and 17th century poets but much less frequently in the 18th century.

Kakanyo e, e raya gore mo bofelong jwa mola o o rileng mmoki ga a beye kgaotso e e kwadilweng. Ka jalo, bofelo ba mola o o jalo ga bo na kgaotso. Thulaganyo ya mola o o jalo e bidiwa enjambamente ka gonne ga go na kgaotso e e golagannngwang le dikarolo tsa metara wa leboko la mofuta o.

Se se botlhokwa ka enjambamente ke gore ke karolo e e botlhokwa ya molao wa kgaotso ya metara. Jaanong fa go tlhokomelwa maboko a mabedi a a tlhophetsweng patlisisong e, segolobogolo leboko la 'Masupatsela' le le dirisitsweng go netefatsa go nna teng ga metara mo pokong ya Setswana, go bonagala fa baboki ba babedi ba, ba sa dirisa

seDIRISO sa molao wa kgaotso wa metara fa ba rulaganya maboko a bona. Ka jalo ga go botlhokwa go bontsha tiriso ya enjambamente mo patlisisong e. Legale tiriso ya enjambamente ga e kgoreletse sepe mo patlisisong e, gone ga e kgoreletse diteko tse di ka diriwang go supa kgotsa go netefatsa fa maboko a Setswana a na le ponagalo ya metara kgotsa nyaa go ya ka fa Opland a umakang ka teng.

Ka jalo ponagalo ya enjambamente ga e a lebagana le thulaganyo ya maboko a Bantsho a bogologolo. Ka mantswe a mangwe kakanyo e ke phokelelo e e tswang mo thulaganyong ya maboko a bophirima. Ka tsela e, ga go makatse fa baboki ba maboko a a tlhopetsweng patlisiso e ba sa dirisa thulaganyo e, mo mabokong a bona.

6.3. DITSHWAELO

Fa go konosetswa tlhotlhomiso e, go lemogega gore, mo mabokong a Setswana go tshwanetse ga latelwa melawana e mebedi ya metara, wa kgaoganyo le wa kutlwano, fela e seng lenaneo la metara wa dipuo tsa bophirima. E ke yona tharabololo ya mathata a a lemogilweng ke Opland a ene a reng, ka gongwe a ka rarabololwa ka go boka ka tlhagiso ya poko. Ntlha e, ke yona pharologano e e botlhokwa e e tshwanetseng ya lebelisisiwa segolothata fa go sekasekiwa mabokothoriso a bogologolo a Setswana. Groenewald (1998: 98) o gatelela dikgang tse fa a re maboko a, a theetswe mo godimo ga tshwantshiso:

Ofskoon hier uitsluitlik oor die verdelingspunt binne die metriese struktuur van prysdig gepraat is, raak

dit die Noord-Sothovers in die algemeen. Dit is derhalwe waar dat die digter die metriese eenhede binne sy gedig duidelik afbaken, dat die grens van die besondere metriese en sintaktiese eenhede saamval. Self in die geval van die epiese gedig, waar die leser op grond van die verhalende karakter van die betrokke gedigte `n duideliker metonimiese verband tussen die eenhede sou verwag, is dit andermaal metaforie wat oorweeg.

Fa a tswelala pele ka kgang ya tshwantshiso a re:

Daarom bestaan die verdelingspunt in twee gevalle waar die enjambement voorkom, danksy die metriese dwang van die geheel, en word sodoenende `n metonimiese verband daarop ingeënt. Dieselfde kan egter nie van die hipermoderne verse van Ratlabala gesê word nie, want afgesien van die enjambement, het die verdelingspunt hier sy metaforiese en metonimiese verband in `n groot mate verloor.

Ka jalo metara wa maboko a bogologolo o tiile, ka gonne maboko a ne a sa kwalwa, a buiwa. Ke sona se se dirang gore go nne le go fapaana fa gare ga ditsebe le matlho. Fa go buiwa ka leboko la ga Serobatse la 'Motata' go bonala fa le tswana thata le porosa. Boammaruri ke go re, le a buisiwa ga le utlwiwe ka ditsebe jaaka la bogologolo la setso. Kwa bokhutlong fa go sekasekiwa metara wa leboko la ga Raditladi la 'Masupatsela' go tlhokometswe melao e mebedi ya metara e leng wa kutlwano le wa kgaoganyo. Go lemogiwa fa molao wa kgaoganyo le wa kutlwano e se na maatla mo lebokong la 'Motata', ka gonne le na le sebopego sa porosa. Ka

fa letlhokoreng le lengwe molao wa kutlwano fa o lebagangwa le leboko la 'Masupatsela' go lemogiwa diponagalo tsa palo ya dinoko, palo ya ditlhoa tsa moribo, poeletso ya mafoko le dipolelo go akaretsa le kutlwano ya dipopapolelo tse e leng malepa kana dipharologantsho tsa metara. Mo godimo ga moo fa molao wa kgaoganyo o lebagangwa le leboko la 'Masupatsela' ka go sekaseka (a) moribo, (b) dipaterone tsa segalo, (c) ditemana tsa melametlhano le (d) kgaotso ya kgaoganyo le nyalelana ka tlhamalalo le sebopego sa metara. Go konosetsa, go ya go itewa kobo moroko ka go okomela ka kelotlhoko dipharologantsho tsa maboko a Bantsho ba Aforika Borwa le maboko a bophirima go utolola dipharologano tse di botlhokwa le tse di tlhagelelang ka magetla magareng ga ona:

Pharologano fa gare ga metara wa maboko a Bantsho ba Aforika Borwa le metara wa dipuo tsa bophirima ke gore:

- Maboko a bogologolo a Setswana a na le thulaganyo ya metara o o utlwiwang ka ditsebe fa ka fa letlhakoreng le lengwe thulaganyo ya metara wa bophirima e lebagane le matlho ka gone o buisiwa.
- Maboko a mangwe a dipuo tsa Bantsho ga a na morumo fa ka fa letlhakoreng le lengwe morumo e le thulaganyo e e botlhokwa ya maboko a bophirima.
- Maboko a bogologolo a setso ga a na ditemana fa a bophirima ditemana e le thulaganyo e e tlhagelelang ka magetla.
- Maboko a Bantsho ga a dirisise thulaganyo ya paterone ya difiti, fela, difiti ke thulaganyo e e botlhokwa mo mabokong a bophirima.
- Sengwe se se botlhokwa ke gore maboko a Bantsho a setso a laolwa ke melao e megolo e mebedi ya metara wa kutlwano le wa kgaoganyo. Ka fa letlhakoreng le lengwe maboko a bophirima ga a na thulaganyo e e ntseng jalo ya metara.

KGAOLO YA BOSUPA

7.1. DITSHOSOBANYO

7.1.1 Kgaolo ya ntlha

Matseno a kgaolo e, a tlhagisitse mathata a a lemogilweng ke Opland a metara wa dipuo tsa Bantsho go akarediwa le puo ya Setswana. Mathata a a bakilwe ke baboki kgotsa bakwadi ba bangwe ba ba kwalang maboko a a tlhokang sebopego sa metara fa ka fa letlhakoreng le lengwe go na le ba ba kwalang a a nang le sebopego sa metara. Mo godimo ga moo, bothata bo bongwe ke ba mabokothoriso a Bantsho a a tlhokang fomula le lenaneo jaaka maboko a bophirima.

Mo maikaelelong go bontshitswe fa maitlhomomagolo a lokwalopatlisiso lo, e le go leka go batla tharabololo ya mathata a a senotsweng ke Opland ka go dirisa dithuto tse pedi e leng: (a) thutaditlhangwa le (b) thutametara. Thuto ya thutametara e botlhokwa thata ka gone e tlhagisitse melawana e e senotseng fa maboko a Setswana a na le metara o o farologaneng le wa maboko a bophirima.

Go ya ka dipatlisiso go lemogilwe gore go na le basekaseki le bakwadi ba ba mmalwa ba ba tshetsotseng metara wa maboko a Setswana ka bokhutshwane le fa ba sa senola tharabololo ya mathata a metara. Bona ke Lesele (1991) *Tsaya o ithute* yo o umakileng ka bokhutshwane fa maboko a Setswana a na le sebopego sa metara ka go tlhagisa mareo a a jaaka

University of Pretoria etd – Komati, P R (2006)

sešura, tobetso, segalo, jalo le jalo, fela, a se ka a tsenelela mo kgang ya metara go tlala seatla. David (2002) *Leboko la ga Tautona Quett Masire* o sekasekile leboko le ka go tlhagisa fa metara wa Setswana o laolwa ke melawana e mebedi e e leng molao wa kgaoganyo le wa kutlwano. Le gale, le ene ga a tsenelela go utlwala mo melaong e, ka gobo a ne a lebeletse maikutlo a mokwadi. Masote (2002) *Pokothoriso ya ga Molefi K.Pilane* mo tshekatshekong ya gagwe o ikaegile ka elemente ya kanedi mme a bua go le go le gonnye ka melao e e o laolang. Malimabe (1997) *Motshwarateu* o sedimositse fa metara e le e nngwe ya diponagalo tsa maboko a Setswana fela a o tlodisa matlho ka gone tirokgolo ya gagwe e ne e se go batla tharabolo ya mathata a a senotsweng ke Opland mabapi le metara mo Setswaneng. Moloto (1970) mo go *The Growth and Tendencies of Tswana Poetry*, o buile fa phokelelo e bakile go nna teng ga dipharologantsho tse di jaaka ditemana le mo mabokong a Setswana, a ba a gatelela gore ke ka moo pharologantsho ya metara e iseng e sekasekiwe ke baboki le bakwadi ba dipuo tsa Bantsho.

Malebana le mokgwa wa patlisiso go dirisitswe mekgwa e meraro e leng wa go tlhalosa, wa go ranola le wa go bapisa mareo, dikakanyo le maboko a mabedi a a farologaneng ka sebopego le go leka go tla ka tharabololo ya mathata a metara mo pokong ya Setswana.

Mareo le dikakanyo tse di botlhokwa di sekasekilwe go ya ka mmotlolo wa boaneledi o o tlhalosang fa sekwalwa se kgaogantswe ka matlalo a mararo, e leng: (a) letlalo la diteng, (b) la thulaganyo le (c) la setaele. Fa go sekasekiwa letlalo la diteng go etswe tlhoko setlhogo se se bofaganyang dikgang tsa diteng go nna kgang e le nngwe. Gape ga sekasekiwa letlalo la thulaganyo go itsetsepetswe mo thitokganyeng e e sosobanyang ditiragalo tsotlhe tsa sekwalwa go bopa kgang e le nngwe e e kitlaneng. Go

konoseditswe kgaolo ya ntlha ka go re setaele sa mokwadi se lebagane le metara mo pokong ya Setswana ka gonne ke mokgwa o mokwadi a ipayang mabala ka puo.

7.1.2 Kgaolo ya bobedi

Kgaolo e, e anela ka fa poko ya setso e e thaegileng go tswa kwa ga Lowe ka go neeletsanwa ka molomo go tswa mo merafeng e e rileng go ya go e mengwe, le go tswa mo bagolong go ya mo baneng. Mofuta o wa poko o dirisa 'ditsebe' e seng 'matlho'. Mokgwa wa go neeletsana ka molomo o tlhagisa mathata a a mabapi le gore poko e, e tlhoka bopaki bo bo tsepameng ba tshimologo. Le fa go ntse jalo, go tlhalositswe fa o le botlhokwa ka gonne o thusa gore setso le ngwao di se ke tsa nyelela ka gore e somarela hisetori ya morafe. Ka jalo poko ya molomo ke mokgwa wa ntlha wa merafe ya bogologolo wa tlhaeletsano. Go tlhalositswe fa poko ya molomo e na le mofuta e mene, e leng: (a) poko ya nako ya tshipi e e buang ka ga dintwa tse di lolweng ke morafe, (b) poko ya nako ya gauta e e rorisang magosi le bagale, (c) poko ya nako ya selefera e e dirisang tshotlo le metlae le (d) poko ya nako ya koporo e e lebeletseng tshimologo ya tlhabologo. Se se lemogilweng ka poko ya setso ke gore e ne e tseelwa matsapa le fa e ne e sa kwalwa.

Fa tshimologo ya maboko a Bantsho ba Aforika e tlhotlhomisiwa, go umakilwe fa go na le batiori ba ba jaaka, Jones le (1989) Bourton (cf: Finnegan 1988: 26) ba ba buang gore poko ya Bantsho fa e tshwantshwanngwa le puo ya poko ya bophirima di sa tshwane ka tlhamego. Ka fa letlhakoreng le lengwe boTanure Ojaiden (2001: 44) le Preminger (1975) ba ganana le kgang ya ga boJones ka gonne ba gatelela

fa poko ya Bantsho e na le dipharologantsho tse di botlhokwa tsa poko ya bophirima tse di jaaka moribo, segalo le tse dingwe. Kwa ntle ga moo, go na le mefuta e mene e e tlhagelelang ka magetla, e leng (a) poko ya poloko e e bokiwang mo polokong ya magosi, bagale le batho ba maemo a a rileng, (b) poko ya dintwa e e dirisiwang ke batlhabani, (c) poko ya batsomi e e amanang le batsomi ba dipholologo tse di tlhaga le (d) poko ya ditumedi e e lebaganeng le ditirelo tsa setso segolothata tsa bongaka.

Mo tshekatshekong ya poko ya Bantsho ba Aforika Borwa go lebeleetswe sebopego sa yona mo dipuong tse di farologaneng tsa Bantsho, e leng, puo ya Setsonka le Setswetla, puo ya Senkuni le ya Sesotho. Pharologantsho e e botlhokwa ya dipuo tse ke dipaterone tsa moribo, dinoko tse di farologaneng le segalo. Go kailwe fa dipharologantsho tse, di lebagane le sebopego sa metara. Kwa ntle ga fa, go na le mefuta e le meraro ya maboko a Setsonka le a Setswetla, e leng (a) maboko a a rutang bana ba bannye, (b) mabokothoriso a a tlotlomatsang magosi le dingaka le (c) maboko a boitapoloso. Poko ya Senkuni e akaretsa maboko a dipuo tsa Sethosa, Sezulu, Setebele, le Seswatsi. Malepa a maboko a Senkuni ke tobetso le segalo. Fa go sekasekiwa poko ya dipuo tsa Sesotho go tlhalositswe fa e arogantswe ka dikarolwana tse tharo. Karolo ya ntlha ke matseno a a kaiwang e le boikitsiso ba mmoki kgotsa mmokiwa. Mmele wa maboko ke mo go buiwa ka hisetori ya morafe, mme karolo ya bofelo ke bokhutlo ba leboko bo bo nang le fomula. Mo tlhalosong ya sebopego sa maboko go lemogilwe fa se na le dipharologantsho tse di tsamaelanang le sebopego sa metara.

7.1.3 Kgaolo ya boraro

Mo kgaolong e, go tlhalositswe poko ya segompiano ka go e lebaganya le ditiragalo tsa segompiano. Diteng tsa yona di mabapi le botshelo ba segompiano, dilo le ditiragalo tse di amanang le botshelo ba segompiano ba kwa ditoropong bo bo tlhakathakanngwang ke phokelelo ya ditso le merafe. Motheo wa maboko a segompiano ke go kwalwa ka mokgwa wa sejaanong wa thekenoloji.

Mofuta o, o bopilwe ka dinoko tsa maina a sešweng a a tlhagisang moribo, ditemana tsa mela e e farologanang ka boleele, e leng, temana ya molamongwe, ya melamebedi, ya melameraro, ya melamene, ya melametlhano, ya melamerataro, ya melamesupa, jalo le jalo, go fitlha ka temana ya melarobongwe. Kwa ntle ga ditemana tse, go na le ditemana tse dingwe tsa poko ya segompiano tse di nang le mela e le lesome, lesomenngwe, lesomepedi, gape go temana ya melamene e e bidiwang sonete.

Sonete e na le mefuta e mebedi, e leng, sonete ya Sentariana le ya Seesimane. Mo tlhalosong ya thulaganyo ya mela ya yona go builwe fa e kgaogantswe ka dikarolo tse pedi. Karolo ya ntlha ya melarobedi e lebagane le tshenolo ya mathata a a rileng, fa karolo ya bobedi ya melamerataro e lebagane le tharabololo ya mathata ao. Kgabagare mefuta e mengwe ya ditemana tsa poko ya segompiano ke e e dirisiwang mo mabakeng a a farologaneng a botshelo ba sešwenge e leng: (a) temana ya Makaroni e e tswakilweng le mafoko a dipuo tse di farologaneng go tlhalosa dikitsiso tse di botlhokwa, melaetsa ya thuto le ditsiboso tsa tshoganyetso, (b) temana ya motlha wa ditiragalo e e anelang ditiragalo tsa letsatsi le

letsatsi, tse di jaaka manyalo, meletlo ya tshirilolo ya matlapa, ditebogiso le diphitlhelelo, (c) temana ya bolwetse e e malebana le go gomotsa balweste le baswelwa, (d) temana ya segalo e e bopilweng ka mokgwa wa go ekisa dithamalakwane, (e) temana e e bopilweng ka go tlopera dinoko tsa medumo e e farologaneng, (f) temana ya boipobolo e e lebeletseng puo ya mmuaesi, (g) temana e e lolea e e tthamilweng ka go tlhokomologa melawana e e mabapi le sebopego sa poko le melawana ya tiriso ya puo, (h) temana e e gololosegileng e e nang le sebopego sa kanedi le (i) temana e e botlhofo e e kwadilweng ka tsela ya terama le moopelo o o dirisiwang mo mo mabokong a bana ba ba bannye fa go nang le motshameko.

7.1.4 Kgaolo ya bone

Mo kgaolong e, go tthalositswe dikakanyo tse tharo, e leng: pokokanelo, tiragatso le metara I ka go e golaganya le outu, balate, epiki, le pokokanelo ka boyona. Go bontshitswe ka fa dikakanyo tse di kailweng tse di tshwanang ka teng le gore go tshwana fa, ke gona go bakang tlhakatlhakano ya bokao. Go tila bothata bo, dikakanyo tse di ranotswe ka botlalo. Kakanyo ya outu ke e nngwe ya mefuta ya poko e e anelang kgang ka boleele ka mokgwa wa puometlha. E ka dirisetswa go tlotlomatsa mongwe ka ntata ya bokgoni ba gagwe kgotsa go mo nyatsa. Balate yona e anela kgang ka boleele jaaka padi kgotsa khutshwe. E anela ka ga ditiragalo tsa dikgogakgogano tsa dipolotiki, dintwa, dipolaano le ditiragalo tse di anelang ka ga kotsi e e setlhogo e e bakileng dintsho tse di masisi. Mo godimo ga moo, e na le elemente ya moopelo o o diriwang ke baopedi ba setlhopa, diletswa, go bina kgotsa ka motlhabeletsi yo o gogang mmimo kwa pele. Puo ya balate ke e e nang le sebopego sa metara o o bonolo.

University of Pretoria etd – Komati, P R (2006)

Mo tlhalosong ya epiki go kailwe fa epiki e tshwantshwanngwa le naane ka gonne e na le elemente ya kanedi. Le gale e anela ka ga dikgang tsa hisetori ya morafe. Baanelwa ba yona gantsi ba dira ditiro tsa metlholo le tse di gakgamatsang tsa badimo. Ka fa letlhakoreng le lengwe e anela ka ditiragalo tsa saense le thekenoloji ya segompieno. Mo tlhalosong ya sebopego go umakilwe gore gantsi ga e na ditemana tsa mela e e lekanang ka boleele. Epiki ke motheo wa maboko otlhe a bophirima ka gonne ke yona ya ntlhantlha e e neng ya dirisiwa ke baboki ba bophirima.

Pokokanelo ka boyona e anela ditiragalo ka boleele, ka ga sengwe le sengwe. Ka jalo, e ka rorisa, ya kgalema kgotsa ya laya. Ditiragalo tsa yona di tlhagisiwa ka ditemana le fa ka nako e nngwe e tlhoka ditemana segolothata fa e anela ditiragalo tsa setso.

Kgaolo e, e khutlisitswe ka go sosobanya diphapaano le ditshwano tse di botlhokwa tsa outu, balate, epiki le pokokanelo, go leka go fedisa tlhakatlhakano ya bokao e e lemogilweng mo thanolong ya tsona.

Mo karolwaneng e, go lekotswe kakanyo ya tiragatso ka go itsetsepela mo pokong ya Setswana. Go tlhalositswe fa tiragatso e ikaegile ka dithuto tse pedi e leng , thuto ya bolepapuo le ya tiriso ya puo. Sengwe gape ke gore tiragatso ke kakanyo e e ikemetseng ka boyona e e nang le maikaelelo a yona a a rileng, mareo, melao, thulaganyo le mekgwa e e farologaneng. Tiragatso ke poko e e buiwang go ntse go diriwa ditiro le ditshupetso tse di tsamaelanang le se se diriwang ka bonontlhotlho.

Malebana le babogedi go builwe fa ba na le seabe mo tiragatsong ka gonne ba tsaya karolo fa ba tlhotlheletsa mmoki ka meduduetso kgotsa fa ba mo kgadiepeletsa makoa a gagwe. Ka fa letlhakoreng le lengwe badiragatsi ga ba tshwane, e ka nna banna kgotsa basadi basetsana kgotsa basimane. Mono Aforika Borwa tiragatso ya poko ke sengwe se se rategang thata ka gonne e senola setso le hisetori ya morafe, ka puo le moaparo.

Go na le baboki ba merafe e e farologaneng go akaretsa le ba ba kgonang go itlhamela maboko a a mabapi le mabaka a a rileng. Bokgoni bo, bo laolwa ke mabaka a a jaaka fa mmoki e le wa mosadi , wa monna, wa mosetsana kgotsa wa mosimane. Ka jalo, merafe ka go farologana e na le baboki ba ba itsegeng ka go kgona go itlhamela le go itshimololela poko ka botswerere. Batswana le bona ba na le ditswerere tse di itsegeng ka bothakga ba go kgona go ithuta poko ka tlhogo, le go kgona go elela fela kwa ntle ga go kgaotsa. Baboki ba mofuta o, ba botlhokwa ka gonne ga se mongwe le mongwe yo o kgonang go ithuta leboko ka tlhogo.

Se sengwe ke go re mmoki fa e le mokwadi o na le nako ya go rulaganya poko go ya ka fa a eletsang ka teng, a ikaegile ka maikaelelo, diteng, mofuta wa poko, setlhogo, thitokgang, tlhopho ya medumopuo, dinoko, mafoko le dipolelwana tse di bopang mela, tiriso ya puo, boleele ba mela le mabaka a mangwe a a botlhokwa. Go raya gore mmoki o tshwanetse go kwala le go batla thuso ya kgatiso. Ka jalo poko ya mmoki ya o kwalang ga e fetoge e bile ga e le balege, le fa mokwadi a se teng yona e a tshela, e a dirisiwa, mme mokwadi wa yona ga a le balege.

Fa go sosobanngwa kgaolo e, go ka twe leboko la ga Serobatse la 'Motata' le la ga Raditladi la 'Masupatsela' ke a mangwe a maboko a a kwadilweng

University of Pretoria etd – Komati, P R (2006)

ke mmoki yo o lebaganeng le go kwala. Go kailwe fa maikaelelo a patlisiso e, e le go leka go bona bokgoni ba bakwadi ba maboko a mabedi a, a go tlhagisa thulaganyo ya poko e e nang le sebopego sa metara. Mo kgaolong e, go tlhalositswe metara mo Setswaneng ka go dirisa maboko a mabedi a a tlhophetsweng lokwalopatlisiso le, e leng 'Motata' le 'Masupatsela' le go netefatsa gore se baboki ba se kwadileng se tswelletsa metara.

Hisetori ya poko ya bophirima e senotse gore go na le bakwadi ba ba jaaka boMorgenstein ba ba dirisitseng ditshwantsho fa ba kwala maboko a a jaaka 'Pina ya bosigo ya ditlhapi'. Se se lemogilweng ke go re baboki ba, ba bophirima ba fetogile le mabaka ka gone go tloga mo mokwalong wa ditshwantsho ba fetogile bakwadi ba mmatota.

Fa go lebelelwa thulaganyo ya metara go lemogiwa fa metara o na le matlhakore a le mabedi, e leng, letlhakore la poko le le tsepamisang metara le letlhakore le le tsepamisang kanedi. Le gale mo lekwalopatlisong le, go itsetsepetswe thata ka letlhakore le le tsepamisang metara mo pokong ya Setswana.

Go tlhagisitswe fa metara o arogantswe ga ya ka dikarolo tsa mofuta wa puo le ka mofuta wa poko. Dikarolo tsa mofuta wa puo tse di umakilweng ke lefoko, sekapolelo le polelo fa dikarolo tsa mofuta wa puo ya poko di akaretsa metara le melao e mebedi ya metara e leng wa kutiwano le wa kgaoganyo.

7.1.5 Kgaolo ya botlhano

Mo kgaolong e, go sekasekilwe metara II o o lebaganeng le molao wa kutlwano o o bontshang gore fa polelwana e ka ripaganngwa ka dikarolo tse pedi, e tshwanetse go nna le diripa kana dikarolo tse di utlwanang. Diripa tse di bidiwa dikarolo tsa metara fa fela molawana o o utlwantsha dielemente tsa puo tse di jaaka medumo, fonimi e telele, lefoko, kutu ya lefoko le polelwana e nnye. Ntlha e nngwe e e botlhokwa ke gore molao wa kutlwano o bontsha fa dikarolo tse pedi tsa poko e e rulagantsweng ka tsela ya metara di tshwanetse tsa utlwana gore go nne le tekatekano ya dinoko tsa mela. Mo godimo ga moo go tshwanetse ga nna le phatlhanyana fa gare ga dikarolo tsa metara tse di utlwanang. Phatlhanyana e, e bidiwa sešura. Sešura se dirisiwa jaaka molelwane o o aroganyang molapoko ka dikarolwana tsa metara tse pedi kgotsa go feta.

Fa go sekasekiwa molao wa kutlwano mo mabokong a mabedi a a tlhophetsweng lekwalatlisiso le, go lebeletswe palo ya ditlhoa tsa moribo le dinoko mo meleng e e farologaneng ya 'Motata' fela ka ntlha ya fa go lemogilwe fa leboko la 'Motata' le batlile go tshwana le kanedi, patlisiso e ikaegile ka leboko la 'Masupatsela' go fitlhelela tharabololo ya mathata a metara mo pokong ya Setswana.

7.1.6 Kgaolo ya borataro

Mo kgaolong e go sekasekilwe metara III o o tlhalosang molao wa kgaoganyo. Molao o o kgaoganya mela ya maboko ka dikarolo tsa metara. Dikarolo tse pedi kgotsa go feta tsa mola wa poko di bopa mola o o

University of Pretoria etd – Komati, P R (2006)

feleletseng o o nang le sebopego sa metara. Ka jalo molao wa kgaoganyo o tiisa boikemelo ba dikarolo tsa metara. Mela ya maboko e kgaoganngwa ka molelwane o o bidiwang sešura se se thusang go aroganya mela ya maboko ka diripa tse pedi kgotsa tse tharo.

Mela e e farologaneng e rulagantswe ka dipaterone tse di farologaneng tsa moribo. Dipaterone tsa moribo ke tsona tse di thusang go farologanya maboko a dipuo tsa Bantsho le maboko a dipuo tsa bophirima.

Kwa bokhutlong go tlhagisitswe dipaterone tsa segalo tse di tlhagelelang mo lebokong la 'Masupatsela', mme ga garelwa ka ditshwaelo tse di netefatsang fa maboko a Bantsho ba Aforika Borwa a na le metara fela jaaka maboko a dipuo tse dingwe le fa e bile sebopego sa metara wa maboko a dipuo tsa Bantsho o farologana le wa dipuo tsa bophirima.